

Moderné vzdelávanie pre vedomostnú spoločnosť/Projekt je spolufinancovaný zo zdrojov EÚ

Metodický materiál pre pedagógov materskej školy

ZAČLENENIE DETÍ SO ZDRAVOTNÝM ZNEVÝHODNENÍM DO PROSTREDIA MATERSKEJ ŠKOLY

„Aj TY si medzi nami vítaný“

Terézia Drdulová

2014

Meno autora: Terézia Drdulová

Názov publikácie: Začlenenie detí so zdravotným znevýhodnením do prostredia materskej školy „Aj ty si medzi nami vítaný“

Recenzenti: PhDr. Dana Buntová, PhD.

Mgr. Jana Balážová, PhD.

Vydavateľ: Metodicko-pedagogické centrum

Rok vydania: 2014

ISBN: 978-80-565-0001-9

OBSAH

ÚVOD.....	4
1 DEFINÍCIA POJMOV.....	5
1.1 Dieťa so zdravotným znevýhodnením	5
1.2 Školská integrácia, školské začlenenie.....	7
1.1 Materská škola.....	13
2 PROCES ZAČLENENIA DIEŤAŤA DO MATERSKEJ ŠKOLY.....	15
2.1 Postup začlenenia do materskej školy a dokumentácia.....	15
2.2 Čo nie je začlenenie.....	22
2.3 Proces orientovaný na dieťa a rodinu.....	25
2.4 Proces orientovaný na život.....	26
2.5 Proces spolupráce.....	29
2.6 Kompetencie pedagóga v procese začlenenia do materskej školy.....	31
2.7 Prínosy začlenenia do materskej školy.....	37
3 PROINKLUZÍVNE METÓDY A PROGRAMY EDUKÁCIE.....	39
4 PROINKLUZÍVNE EDUKAČNÉ AKTIVITY V MŠ.....	48
5 SKÚSENOSTI SO ZAČLENENÍM DETÍ DO MŠ NA SLOVENSKU.....	54
5.1 Z pohľadu pedagógov materskej školy.....	54
5.2 Z pohľadu rodičov	57
5.3 Z pohľadu bývalých škôlkarov.....	63
6 PROINKLUZÍVNY FOTOGRAFICKÝ MATERIÁL.....	66
7 OBRAZOVÝ MATERIÁL - PRACOVNÉ LISTY PRE DETI.....	80
ZDROJE ĎALŠÍCH NÁPADOV.....	87
ZÁVER.....	89
ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV	90

ÚVOD

„Ak v živote stretnete prvýkrát človeka s bielou palicou, na vozíku alebo používajúceho znakovú reč, vnímate len jeho odlišnosti od väčšiny. Ak však strávite s takýmto človekom dlhší čas, zistíte, že väčšina jeho schopností, pocitov a potrieb je rovnaká ako u kohokoľvek iného.“ (myšlienka Pierra Mertensa, upravená autorkou)

Integrácia alebo začlenenie detí so zdravotným znevýhodnením je pre pedagógov známy pojem. Pre mnohých z nich je to bežná vec, s ktorou sa denne stretávajú. Patríam k nim aj ja. Stále v nej objavujem nové a nové možnosti, ktoré ponúka. Je to nikdy nekončiaci sa proces a možno ho kedykoľvek vylepšiť. Aj táto publikácia chce byť malým príspevkom k poukázaniu na to, ako sa dá proces začlenenia efektívne realizovať a vylepšovať – v prvom rade proinkluzívnym myslením a vytváraním podmienok tam, kde ešte prostredie nie je prispôsobené pre všetkých.

Manuál chce byť pre pedagógov bežných materských škôl (MŠ) súhrnom teoretických vedomostí, ktoré sú dostupné v odbornej literatúre, ale aj praktických rád a skúseností zo slovenských materských škôl. Chce priniesť nové inšpirácie a podnety, aby ich tvorivosť flexibilných pedagógov vedela využívať a premeniť na osob slovenskej spoločnosti.

Ak pomôže objasniť potrebu inkluzívneho myslenia v našej spoločnosti alebo prispeje k efektívnejšiemu začleneniu určitého dieťaťa, bude mi potešením, ak sa o tom budem môcť dozvedieť.

Prajem vám všetkým, ktorí chcete prispieť k zefektívneniu procesu začlenenia akéhokoľvek dieťaťa, aby ste v tejto zmysluplnej práci vedeli nájsť krásu rôznorodosti, ktorú spoluvytvára každý z nás, nielen tí, ktorí sú viditeľnejšie iní.

Túto prácu venujem všetkým, ktorí ma počas môjho života obohatili svojou rozmanitosťou! Mojim vlastným deťom a aj tým, ktorých životy som mohla a ešte budem môcť ovplyvniť.

1 DEFINÍCIA POJMOV

1.1 Dieťa so zdravotným znevýhodnením

Školský zákon č. 245/2008 Z. z. o výchove a vzdelávaní definuje najširšiu skupinu detí s akýmkoľvek odlišnosťami ako deti so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami. Dieťaťom so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami sa v zmysle § 2 písm. g) školského zákona rozumie dieťa alebo žiak uvedený v písmenách k) až q), ktorý má zariadením výchovného poradenstva a prevencie diagnostikované špeciálne výchovno-vzdelávacie potreby (ŠVVP). Žiaci podľa písmen k) až q) sú podrobnejšie charakterizovaní v ďalšej časti tohto metodického materiálu. Špeciálnou výchovno-vzdelávacou potrebou sa podľa § 2 odseku i) zákona č. 245/2008 Z. z. o výchove a vzdelávaní rozumie „požiadavka **na úpravu podmienok, obsahu, foriem, metód a prístupov vo výchove a vzdelávaní** pre dieťa alebo žiaka, ktoré vyplývajú z jeho zdravotného znevýhodnenia alebo nadania alebo jeho vývinu v sociálne znevýhodnenom prostredí, **uplatnenie ktorých je nevyhnutné na rozvoj schopností alebo osobnosti dieťaťa alebo žiaka a dosiahnutie primeraného stupňa vzdelania a primeraného začlenenia do spoločnosti.**“ Z veľkej časti túto úpravu podmienok, obsahu a foriem navrhuje vo forme odporúčaní pre pedagógov a vzdelávací proces špeciálny pedagóg, psychológ alebo aj lekár – všeobecný alebo špecialista. Z nášho pohľadu sa menej pozornosti venuje úpravám metód a prístupov vo výchove v tom zmysle, ako konkrétne má pedagóg modifikovať svoj prístup k deťom so ŠVVP, a preto v ďalších kapitolách tejto práce ponúkame niektoré bežne nepoužívané metódy a prístupy. Dieťa so zdravotným znevýhodnením je podľa § 2 písmeno l) – o) zákona č. 245/2008 Z. z. o výchove a vzdelávaní definované ako:

l) dieťa so zdravotným postihnutím alebo žiak so zdravotným postihnutím:

- dieťa alebo žiak s mentálnym postihnutím,
- dieťa alebo žiak so sluchovým postihnutím,
- dieťa alebo žiak so zrakovým postihnutím,

- dieťa alebo žiak s telesným postihnutím,
- dieťa alebo žiak s narušenou komunikačnou schopnosťou,
- dieťa alebo žiak s autizmom alebo ďalšími pervazívnymi vývinovými poruchami,
- dieťa alebo žiak s viacnásobným postihnutím,

m) dieťa choré alebo zdravotne oslabené alebo žiak chorý alebo zdravotne oslabený:

- dieťa alebo žiak s ochorením, ktoré je dlhodobého charakteru,
- dieťa alebo žiak vzdelávajúci sa v školách pri zdravotníckych zariadeniach,

n) dieťa s vývinovými poruchami alebo žiak s vývinovými poruchami:

- dieťa alebo žiak s poruchou aktivity a pozornosti,
- dieťa alebo žiak s vývinovou poruchou učenia,

o) dieťa s poruchou správania alebo žiak s poruchou správania = dieťa alebo žiak s narušením funkcií v oblasti emocionálnej alebo sociálnej okrem dieťaťa s vývinovými poruchami alebo žiaka s vývinovými poruchami.

Dohovor OSN o právach osôb so zdravotným postihnutím, ktorý Slovenská republika prijala ako zákon č. 317/2010 Z. z. (ďalej len Dohovor) vo svojej preambule – odsek e) definuje: „Zdravotné postihnutie je pojem, ktorý sa vyvíja a je **výsledkom vzájomného pôsobenia medzi osobami so zhoršeným zdravím a medzi bariérami v postojoch a v prostredí**, ktoré im bránia plne a účinne sa zúčastňovať na živote spoločnosti na rovnakom základe s ostatnými.“ Túto definíciu považujeme za komplexnú vzhľadom na zložitosť jednoznačného oddelenia toho, čo je u dieťaťa so zdravotným znevýhodnením (ZZ) dôsledkom jeho zhoršeného zdravia alebo existujúcich – viditeľných i neviditeľných bariér v jeho okolí.

Cieľom tejto práce nie je rozoberať jednotlivé druhy a typy zdravotného znevýhodnenia, ale objasniť, ako prebieha proces začlenenia detí so ZZ do prostredia bežnej MŠ. Podľa platných predpisov pedagóg vypracováva každému dieťaťu so ŠVVP individuálny vzdelávací program (IVP) v spolupráci so špeciálnym pedagógom ☐ na základe oboznámenia sa s aktuálnym stavom dieťaťa, ktorý je uvedený v odborných správach

od špeciálneho pedagóga alebo psychológa poradenského zariadenia. V deviatej kapitole našej práce sa nachádzajú odkazy na reálne príklady začlenenia detí, ktoré môžu byť pre pedagóga praktickou pomocou.

O dôležitosti vypracovania IVP a individuálneho prístupu k dieťaťu so zdravotným znevýhodnením píše aj nasledujúci autori.

Požár (2007) zdôrazňuje, že dieťa sa človekom – osobnosťou – nerodí, ale stáva sa ňou vďaka vlastnej aktivite, prvotne realizovanej v oblasti sebaobsluhy. Ďalej dodáva, že ak deti so zdravotným znevýhodnením majú žiť s ostatnými ľuďmi, treba im takéto prostredie zabezpečiť od najmladšieho veku. Podčiarkuje zároveň, že dospelí takéto prostredie nemôžu vytvoriť. Vážiť si niekoho – to znamená uznávať právo iného človeka byť iným, ako som ja. Byť samým sebou a nie mojou kópiou.

Vygotskij (1983, In Požár, 2007) hlása tézu, že dieťa, ktorého vývin komplikuje postihnutie, nie je jednoducho menej vyvinuté ako jeho rovesníci, ale je vyvinuté ináč.

W. Stern (1923, In Požár, 2007) vyhlásil, že parciálne funkcie sa môžu odchyľovať od normy, ale osobnosť alebo organizmus ako celok napriek tomu môžu patriť k úplne normálnemu typu. Práve od výsledkov sociálnej kompenzácie, t. j. od definitívneho utvárania osobnosti ako celku závisí stupeň defektnosti a normality postihnutého jedinca. Niektorí autori odbornej literatúry (napríklad v USA Hunt, 2005) používajú na označenie detí so ZZ termín „exceptional children and youth“, čo v preklade znamená výnimočné deti a mladí ľudia. Ich potreby nazýva „unique needs“, čiže jedinečné potreby.

Uzatvárame túto kapitolu výstižným výrokom o ktoromkoľvek človeku. Kudláčová (In Efeta, 2011) uvádza názor holandského psychológa a personalistu Buytendijka, že život ľudskej osoby je „vždy niečo nedokončené, nedokonalé vo svojej krehkosti, plné protikladov – a len keď si to uvedomujeme, vieme, že sme ľuďmi.“

1.2 Školská integrácia, školské začlenenie

Na Slovensku vstúpil v roku 2008 do platnosti zákon č. 245 o výchove a vzdelávaní, nazývaný aj školský zákon, ktorý priniesol nové formulácie, termíny i pojmy, medzi ktoré patria aj pojmy školská integrácia a špeciálne výchovno-vzdelávacie potreby.

V § 2 tohto zákona sa v bode g) uvádza: „Školskou integráciou sa rozumie výchova a vzdelávanie detí alebo žiakov so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami v triedach škôl a školských zariadení určených pre deti alebo žiakov bez špeciálnych výchovno-vzdelávacích potrieb.“

V tom istom zákone sa v súvislosti s predpísanou dokumentáciou takéhoto žiaka v § 11 v odseku 10 uvádza pojem školské začlenenie: „Ďalšiu dokumentáciu tvorí najmä:

- a) návrh na prijatie žiaka so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami do špeciálnej školy, do špeciálnej materskej školy, do základnej školy a do strednej školy,
- b) správa zo psychologického alebo špeciálno-pedagogického vyšetrenia,
- c) písomné vyjadrenie **k školskému začleneniu.**“

Dokumenty uvedené v bodoch b), c) sú osobitným listom a sú súčasťou Návrhu na prijatie žiaka so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami do špeciálnej školy, do špeciálnej materskej školy, do základnej školy a do strednej školy (ďalej len Návrh). Spomínaný Návrh je súhrn tlačív – častí zoradených od časti A po časť I. Odborná správa, ktorú vypracúva špeciálny pedagóg poradenského zariadenia, sa v Návrhu zaraďuje ako časť D1 a psychologická správa ako časť D2. Písomné vyjadrenie tvorí časť D4 a potvrdzuje ho riaditeľ poradenského zariadenia pre konkrétne dieťa so ŠVVP. Všetky časti Návrhu musia byť vyplnené (výnimku tvorí časť F, ktorá sa vyplňa len pri zmene formy vzdelávania dieťaťa).

Metodická príručka na tvorbu školských vzdelávacích programov pre materské školy, vydaná Metodicko-pedagogickým centrom v Bratislave, používa pojem inklúzia a s ňou aj integrácia. V slovenskej spoločnosti je vo všeobecnosti viac zaužívaný pojem integrácia. Sme presvedčení, že verejnosť ho vníma ako pomenovanie toho istého javu, teda ako začlenenie alebo inklúzia. Odborná verejnosť a odborná literatúra preferuje pojem inklúzia, inkluzívna edukácia, inkluzívna pedagogika. Verejne prístupný interný metodický materiál Štátnej školskej inšpekcie z roku 2013 s názvom Školská integrácia žiakov so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami a vzdelávanie žiakov so ŠVVP v špeciálnych triedach ZŠ na strane 5 uvádza, že pojmy školská integrácia a školské začlenenie sú synonymá. Pojem začlenenie chápeme ako slovenský preklad anglického

pojmu „inclusion“, čiže inklúzia. Ako uvádza Lechta (2010), pojem integrácia sa používal skôr, termín inklúzia použil prvýkrát Theunissen v roku 1998 v USA.

Hornáková (2006) vysvetľuje, že inklúzia sa môže stotožňovať s integráciou, alebo sa môže chápať ako akási vylepšená, „optimalizovaná“ integrácia, alebo ako nová kvalita prístupu k deťom s postihnutím – ako bezpodmienečné akceptovanie špeciálnych potrieb všetkých detí. Lechta (2010) pri definovaní inklúzie vychádza z Konvencie OSN z roku 2006, ktorá požaduje inkluzívne vzdelávanie ako vzdelávací koncept. Ten istý autor následne konštatuje, že stav aplikácie princípov inkluzívneho vzdelávania v Českej i Slovenskej republike sa nachádza v prechodnom období inklúzia – integrácia, a podotýka tiež, že oba štáty sa na medzinárodnej úrovni zaviazali k presadeniu inkluzívnej edukácie.

Považujeme za podstatné spresniť rozdiel medzi integráciou a inklúziou, resp. inkluzívnou edukáciou. Integrácia a inklúzia sa v mnohom líšia. Integrácia predpokladá, že dieťa sa prispôsobí školskému prostrediu, do ktorého prichádza. Inklúzia alebo inkluzívna edukácia už vopred počíta s odlišnosťou detí, a teda neočakáva, že všetky budú rovnaké. Inakosť detí považuje za pozitívnu, snaží sa ju u každého dieťaťa vnímať a citlivo na ňu reagovať.

Výbor OSN pre práva dieťaťa definuje inkluzívne vzdelávanie ako „súbor hodnôt, princípov a praktík, ktoré znamenajú zmysluplné, efektívne a kvalitné vzdelávanie pre všetkých žiakov. Súčasne odôvodňuje rozmanitosť vzdelávacích podmienok a požiadaviek pre všetky deti, nielen pre tie so zdravotným znevýhodnením. Inkluzívne vzdelávanie je samotným cieľom vzdelávania“ (Matiaško, 2013, nepublikované prednášky).

Krígelová, E. G. a kol. (2013) definujú inklúziu ako proces, v ktorom sa zameranie na dieťa a na maximalizáciu jeho úspechov neustále zlepšuje a zdokonaľuje. Ak chceme proces začlenenia vylepšovať, musíme vedieť, čo treba vylepšiť a aj ako. Veľmi konkrétnou pomôckou je publikácia Ukazovateľ inklúzie, ktorej cieľom je podporovať inkluzívny rozvoj škôl. **Pod podporou sa v jeho kontexte chápu všetky aktivity, ktoré zvyšujú schopnosť školy reagovať na rôznorodosť.** Zameraná je na všetkých

účastníkov procesu inklúzie, a preto podobne aj Kováčová (2010) zdôrazňuje, že ciele inkluzívneho procesu zahŕňajú:

- podporu vývinu dieťaťa s odlišnosťami i detí bez odlišností,
- podporu rodín a rodinných príslušníkov,
- podporu a rozširovanie povedomia o odlišnostiach,
- podporu sociálneho učenia.

Legislatíva Slovenskej republiky používa pojem školská integrácia alebo začlenenie, nie však inklúzia. Preto budeme v našej práci preferovať pojem školská integrácia, začlenenie. Pri citovaní však budeme preberať pojmy inklúzia, inkluzívna edukácia a budeme ich chápať ako synonymá, aj keď rozumieme, aké je filozofické pozadie týchto pojmov, a tým aj ich odlišnosť. Cieľom tohto metodického materiálu je pomôcť práve spomínanej a vyššie vysvetlenej inkluzívnej edukácii, ktorá zahŕňa výchovu i vzdelávania detí.

Podotýkame, že školská integrácia sa netýka iba detí so zdravotným znevýhodnením, avšak v našej práci sa budeme zaoberať začlenením tejto skupiny detí.

Thomas a O'Hanlon (2007, In Kudláčová, 2011) pomenovali inkluzívny prístup všeobecným ideálom

Integrácia osôb so zdravotným znevýhodnením vychádza aj z viacerých medzinárodných dokumentov, ktoré Slovenská republika podpísala a tým sa zaviazala, že bude vytvárať podmienky na inklúziu, ktorá je jedným z práv ľudí so zdravotným znevýhodnením. V roku 2010 (25. júna) bol Slovenskou republikou podpísaný jeden z mnohých medzinárodných dokumentov – Dohovor o právach osôb so zdravotným postihnutím (ďalej len Dohovor). Bol uverejnený v Zbierke zákonov pod č. 317/2010. Oproti školskej legislatíve, ktorá – ako sme už uviedli – používa pojem dieťa so zdravotným znevýhodnením, slovenský preklad Dohovoru používa pojem osoba so zdravotným postihnutím. Obsah tohto dokumentu by mal byť známy všetkým, ktorých sa môže dotýkať – okrem iných aj riaditeľom a pedagógom materských škôl. Dohovor je jedinečný a najplyvnejší dokument medzinárodného práva v oblasti zdravotného postihnutia, ktorého účelom je presadzovať, chrániť a zabezpečovať rovnosť a úplnosť

užívania všetkých ľudských práv a základných slobôd osobami, a teda aj deťmi so zdravotným postihnutím a podporovať úctu k ich prirodzenej dôstojnosti. Slovenská republika sa jeho podpisom zaviazala k prijatiu opatrení a implementácii ustanovení Dohovoru. Dohovor je do značnej miery súborom nástrojov na zlepšenie kvality života osôb so zdravotným postihnutím a je navyše právne vymožitelný. Článok 24 je prekladom článku z anglického slova education (pojmem zahŕňa výchovu i vzdelávanie), preložený do slovenského jazyka len ako vzdelávanie, a v bode jeden znie: „Zmluvné strany uznávajú právo osôb so zdravotným postihnutím na vzdelanie. Na účel uplatňovania tohto práva bez diskriminácie a na základe rovnosti príležitostí **zmluvné strany zabezpečia začleňujúci vzdelávací systém na všetkých úrovniach a celoživotné vzdelávanie zamerané na:**

- a) plný rozvoj ľudského potenciálu a pocitu vlastnej dôstojnosti a hodnoty a na posilnenie rešpektovania ľudských práv, základných slobôd a ľudskej rozmanitosti,
- b) **rozvoj osobnosti, talentu a tvorivosti osôb so zdravotným postihnutím**, ako aj ich duševných a telesných schopností v maximálnej možnej miere,
- c) **umožnenie osobám so zdravotným postihnutím účinne sa zapájať do života slobodnej spoločnosti.**“

Bod číslo dva toho istého Dohovoru uvádza:

„Pri realizácii tohto práva zmluvné strany zabezpečia, aby:

- a) osoby so zdravotným **postihnutím neboli na základe svojho zdravotného postihnutia vylúčené zo všeobecného systému vzdelávania** a aby deti so zdravotným postihnutím neboli na základe svojho zdravotného postihnutia vylúčené z bezplatného a povinného základného vzdelávania alebo zo stredoškolského vzdelávania,
- b) osoby so zdravotným postihnutím mali na rovnakom základe s ostatnými prístup k inkluzívnemu, kvalitnému a bezplatnému základnému a stredoškolskému vzdelaniu v spoločnosti, v ktorom žijú,
- c) **sa im poskytovali primerané úpravy v súlade s ich individuálnymi potrebami**,
- d) osoby so zdravotným postihnutím dostali v rámci všeobecného systému vzdelávania požadovanú podporu s cieľom umožniť ich účinné vzdelávanie,

e) sa účinné **opatrenia individualizovanej podpory uskutočňovali v prostredí, ktoré maximalizuje vzdelanostný a sociálny rozvoj v súlade s cieľom plného začlenenia.**“

V bode tri Dohovor pojednáva:

„Zmluvné strany **umožnia osobám so zdravotným postihnutím získavať zručnosti v oblasti bežného života a sociálne zručnosti** s cieľom uľahčiť ich plné a rovnoprávne zapojenie do systému vzdelávania a do života spoločnosti. Zmluvné strany na tento účel prijímajú príslušné opatrenia, okrem iného:

a) umožnia štúdium Braillovoho písma, alternatívneho písma a augmentatívnych a alternatívnych techník, prostriedkov a formátov komunikácie a rozvoj orientačných zručností a mobility a vzájomnú podporu a poradenstvo osôb nachádzajúcich sa v rovnakej situácii,

b) umožnia štúdium posunkového jazyka a podporu jazykovej identity komunity nepočujúcich osôb,

c) zabezpečia, aby sa nevidiacim, nepočujúcim a hlucho-slepým osobám, najmä deťom, poskytovalo vzdelávanie v takých jazykoch, spôsoboch a prostriedkoch komunikácie, ktoré sú najvhodnejšie pre danú osobu, a **v prostredí, ktoré maximalizuje vzdelanostný a sociálny rozvoj.**“

Bod 4 Dohovoru konkretizuje:

„S cieľom pomôcť pri zabezpečení realizácie tohto práva zmluvné strany prijímajú príslušné opatrenia na zamestnávanie učiteľov vrátane učiteľov so zdravotným postihnutím, ktorí ovládajú posunkový jazyk alebo Braillovo písmo, **a na prípravu odborníkov a pracovníkov, ktorí pôsobia na všetkých stupňoch vzdelávania.** Takáto odborná príprava musí zahŕňať informácie o problematike zdravotného postihnutia a o používaní príslušných augmentatívnych a alternatívnych techník, prostriedkov a formátov komunikácie, vzdelávacích metód a materiálov určených na pomoc osobám so zdravotným postihnutím.“

Dohovor v bode päť zmluvným stranám ukladá:

„Zmluvné strany zabezpečia, aby osoby so zdravotným postihnutím mohli absolvovať všeobecné terciárne vzdelávanie, odbornú prípravu na výkon povolania, vzdelávanie dospelých a celoživotné vzdelávanie bez diskriminácie a na rovnakom základe

s ostatnými. Na tento účel zmluvné strany zabezpečia, aby sa osobám so zdravotným postihnutím poskytovali primerané úpravy.“

1.3 Materská škola

O materskej škole pojednáva § 28 zákona č. 245/2008 Z. z. v bodoch 1 až 18 a tiež vyhláška MŠ SR č. 306/2008 Z. z. o materskej škole.

Od roku 2008 je v Slovenskej republike platné rozčlenenie vzdelávacieho systému podľa medzinárodnej klasifikácie, známej pod skratkou ISCED (z angličtiny **I**nternational **S**tandard **C**lassification of **E**ducation). Predprimárne vzdelávanie je v nej označené ako ISCED 0. Jeho inštitucionálna forma v Slovenskej republike je materská škola. Pre vzdelávanie v materských školách je záväzný Štátny vzdelávací program ISCED 0 – predprimárne vzdelávanie (ŠVP). Vymedzená časť štátneho vzdelávacieho programu je venovaná deťom so ŠVVP s názvom „Osobitosti a podmienky na výchovu a vzdelávanie detí a žiakov so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami.“

Zo ŠVP vychádza každá materská škola, ktorá má vypracovaný vlastný **školský vzdelávací program ISCED 0** (ŠkVP), ktorý je základným dokumentom školy, podľa ktorého sa uskutočňuje výchova a vzdelávanie v školách. Štruktúra ŠkVP je daná § 7 ods. 4 školského zákona č. 245/2008 Z. z. o výchove a vzdelávaní. ŠkVP má zohľadňovať vlastné ciele, poslanie a zameranie materskej školy, odrážať jej podmienky i postavenie v rámci danej lokality. Má vytvárať priestor na uplatňovanie takých štýlov výchovno-vzdelávacej činnosti, ktoré pozitívne ovplyvňujú učenie detí a ich výsledky, ale aj celkovú klímu a kultúru.“ (Hajdúková, 2009, s. 23)

Pri tvorbe ŠkVP sa podľa už spomenutej metodiky má prihliadať aj na to, či sú v materskej škole začlenené deti so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami. (tamtiež, s. 28)

V legislatíve aj § 7 odsek 5 zákona č. 245/2008 Z. z. ustanovuje: „Ak škola vzdeláva začlenené deti so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami alebo žiakov so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami, **vytvára pre ne podmienky prostredníctvom individuálneho vzdelávacieho programu** alebo prostredníctvom vzdelávacích programov určených pre školy, ktoré vzdelávajú deti so špeciálnymi

výchovno-vzdelávacími potrebami alebo žiakov so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami.“ Všetky vzdelávacie programy rozčlenené podľa druhu zdravotného znevýhodnenia sú dostupné na www.statpedu.sk v časti Štátny vzdelávací program pre žiakov so zdravotným znevýhodnením a ustanovujú ďalšie podrobnosti a odporúčania.

Matiaško (2014) naproti tomu podotýka, že ak berieme inklúziu vážne, tak všetky deti by mali byť vzdelávané spoločne (vo význame priestoru bežnej školy), a to bez ohľadu na ich odlišnosti. Aj Zimenová (In Krígelová, 2013) zdôrazňuje, že pointou inkluzívneho vzdelávania by mal byť stav, keď **každá jedna škola dokáže vytvoriť podmienky na vzdelávanie všetkých detí** bez ohľadu na ich špecifické výchovno–vzdelávacie potreby.“

Kováčová (2010) v tejto súvislosti uvádza, že v Nemecku 80 % detí s odlišnosťami navštevuje inštitúcie, v ktorých sú vytvárané inkluzívne podmienky, a súčasne konštatuje, že Slovensko v tomto výrazne zaostáva.

Zo štatistických materiálov dostupných na webovej stránke Ústavu informácií a prognóz školstva je zrejmé, že len 12 % zo všetkých materských škôl na Slovensku evidovalo v rokoch 2011 – 2013 deti so ŠVVP. Európska agentúra pre rozvoj špeciálneho vzdelávania a inklúzie vo svojom materiáli Kvalita inkluzívneho vzdelávania z roku 2012 uvádza: „Ak je vo vzdelávacom systéme prítomný jav vylúčenia, potom nie je možné tento systém považovať za kvalitný.“

2 PROCES ZAČLENENIA DIEŤATA DO MATERSKEJ ŠKOLY

2.1 Postup začlenenia do materskej školy a dokumentácia

Začlenenie – inklúzia – znamená v materskej škole prispôsobenie myslenia a nazerania na dieťa s akýmkoľvek zdravotným znevýhodnením. Zmena sa týka nazerania na dieťa nie cez tie zručnosti a schopnosti, ktoré nemá a mnohé ani nebude mať, ale komplexným vnímaním tohto dieťaťa ako ľudskej bytosti s jeho potrebami, pocitmi. Začleniť dieťa do čoraz väčšieho počtu aktivít znamená využiť všetky jeho danosti, schopnosti spolu s prispôobením aktivít možnostiam dieťaťa.

Školský zákon č. 245/2008 Z. z. v paragrafe 28 bod 1) definuje ciele materskej školy takto: „Materská škola podporuje osobnostný rozvoj detí v oblasti sociálno-emocionálnej, intelektuálnej, telesnej, morálnej, estetickej, rozvíja schopnosti a zručnosti, utvára predpoklady na ďalšie vzdelávanie. Pripravuje na život v spoločnosti v súlade s individuálnymi a vekovými osobitosťami detí.“ Celý proces začlenenia začína sa prijatím dieťaťa do materskej školy, čo je dané § 3 odseky 1, 3, 4 vyhlášky MŠ SR č. 306/2008 Z. z. o materskej škole:

(1) Dieťa sa do materskej školy prijíma na základe písomnej žiadosti zákonného zástupcu, ktorú predloží riaditeľovi spolu s potvrdením o zdravotnom stave dieťaťa od všeobecného lekára pre deti a dorast. Ak ide o dieťa so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami, zákonný zástupca predloží aj vyjadrenie príslušného zariadenia výchovného poradenstva a prevencie. Rozhodnutie o odklade plnenia povinnej školskej dochádzky dieťaťa predloží zákonný zástupca riaditeľovi materskej školy spravidla do 15. apríla. Rozhodnutie o dodatočnom odklade plnenia povinnej školskej dochádzky dieťaťa predloží zákonný zástupca spolu so žiadosťou o prijatie dieťaťa do materskej školy aj s potvrdením o zdravotnom stave dieťaťa od všeobecného lekára pre deti a dorast. Dieťa po dovŕšení dvoch rokov veku môže byť prijaté do materskej školy, ak sú vytvorené vhodné materiálne, personálne a iné potrebné podmienky.

(3) Z dôvodu ľahšej adaptácie dieťaťa možno prijať dieťa na čas adaptačného pobytu, v ktorom zákonný zástupca privádza dieťa do materskej školy postupne na jednu hodinu,

dve a najviac štyri hodiny, spolupracuje s pedagogickými zamestnancami a po prevzatí dieťaťa z materskej školy zabezpečuje riadnu starostlivosť o dieťa. Ak sa dieťa zadaptuje v materskej škole, môže po dohode zákonného zástupcu s riaditeľom pravidelne navštevovať materskú školu v dohodnutom čase. Pri zníženej adaptačnej schopnosti dieťaťa môže riaditeľ po prerokovaní so zákonným zástupcom rozhodnúť o prerušení dochádzky dieťaťa do materskej školy na dohodnutý čas.

(4) Do triedy možno prijať najviac dve deti so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami, a to mentálne, zmyslovo alebo telesne postihnuté deti, deti s narušenou komunikačnou schopnosťou, deti s poruchami správania, s autizmom (ďalej len „dieťa so zdravotným znevýhodnením“), pričom sa najvyšší počet detí v triede znižuje o dve deti za každé zdravotne znevýhodnené dieťa.“

Administratívne pokračuje začlenenie v MŠ vyplnením tlačiva Návrh na prijatie žiaka so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami do špeciálnej školy, do špeciálnej materskej školy, do materskej školy, do základnej školy a do strednej školy.

Jeho súčasťou majú byť správa zo špeciálno-pedagogického (časť D1) a psychologického vyšetrenia (časť D2), odborné správy od lekárov (časť D3) a tlačivo Písomné vyjadrenie ku školskému začleneniu (časť D4), ktoré musí vypísať a opečiatkovať poradenské zariadenie.

Individuálny vzdelávací program je súčasťou Návrhu, a to v časti G. Synonymom IVP používaným aj v legislatíve je individuálny výchovno-vzdelávací program (IVVP) a rozumie sa ním to isté ako individuálny vzdelávací program. Metodika na tvorbu školských vzdelávacích programov v kapitole Osobitosti a podmienky výchovy a vzdelávania detí so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami uvádza, že individuálny výchovno-vzdelávací program obsahuje:

- základné informácie o dieťati a vplyve jeho diagnózy na výchovno-vzdelávací proces, súčasný zdravotný stav, druh a stupeň postihnutia, výchovno-vzdelanostnú úroveň žiaka a charakteristiku osobnostných predpokladov učiteľ sa,
- požiadavky na úpravu prostredia školy a triedy,

- modifikáciu obsahu vzdelávania, podľa ktorej sa bude postupovať pri výchove a vzdelávaní žiaka,
- aplikáciu špeciálnych vzdelávacích postupov,
- špecifiká organizácie a foriem vzdelávania,
- požiadavky na zabezpečenie kompenzačných pomôcok a špeciálnych učebných pomôcok,
- zabezpečenie servisu odborníkov – špeciálneho pedagóga, liečebného pedagóga, psychológa, logopéda a iných spolu s opisom špeciálnopedagogického servisu.

Vzhľadom na maximalizáciu individuálneho potenciálu dieťaťa so ZZ je veľmi dôležité, aby v IVP/IVVP boli veľmi jasne spomenuté **silné stránky dieťaťa**, na ktorých môže pedagóg stavať. Ako podklad na uvedenie silných stránok dieťaťa môže pedagógovi poslúžiť realizácia metódy *profil dieťaťa* na jednej strane (uvádzame ju v tretej kapitole), ktorou spolu s rodičmi dieťaťa, ostatnými pedagógmi a deťmi utvorí ucelený obraz o dieťati so ZZ. Taktiež by v IVP mali byť uvedené dlhodobé a krátkodobé ciele výchovno-vzdelávacieho procesu, spôsob a frekvencia vyhodnotenia IVP, cieľov, výsledkov dieťaťa so ZZ. Všetky špecifické úpravy sa vypracovávajú v individuálnom rozsahu a kvalite tak, aby zodpovedali špeciálnym výchovno-vzdelávacím potrebám konkrétneho dieťaťa. IVP vypracováva učiteľ v spolupráci so špeciálnym pedagógom, podľa potreby i s ďalšími zainteresovanými odbornými pracovníkmi. Individuálny IVP podpisuje riaditeľ školy, učiteľ, špeciálny pedagóg a zákonný zástupca dieťaťa. IVP sa môže upravovať a doplňovať podľa aktuálnych špeciálnych výchovno-vzdelávacích potrieb dieťaťa. Pedagóg MŠ by sa mal vždy obrátiť na poradenské zariadenie a spolu s jeho odborným zamestnancom vypracovať IVP. Zmeny v IVP môže iniciovať rodič, pedagóg, špeciálny pedagóg poradenského zariadenia a je potrebné ich konzultovať so všetkými zainteresovanými odborníkmi a zákonným zástupcom dieťaťa. IVP sa vypracováva pre každé dieťa osobitne na jeden školský rok a môže sa počas roka kedykoľvek meniť, pokiaľ to vyžaduje aktuálny stav dieťaťa. V praxi to znamená, že sa počíta s tým, že stav dieťaťa sa môže zmeniť, a preto sa následne aj IVP prispôsobí jeho aktuálnemu stavu. V IVP by preto podľa nášho názoru

nemala na jeho konci chýbať poznámka: „Priebežné zmeny – dátum a vec.“ Práve tu si môže pedagóg priebežne značiť akékoľvek zmeny u dieťaťa – napríklad jeho dlhšiu neprítomnosť v MŠ, ktorá môže ovplyvniť jeho proces osvojovania si vedomostí a zručností. Pri výchove a vzdelávaní detí so zdravotným znevýhodnením sa podľa potreby detí používajú aj **alternatívne formy komunikácie** (posunkový jazyk, náhradné formy komunikácie).

Špeciálne učebné a technické pomôcky, prípadne modifikácia učebných materiálov, ktoré treba zabezpečiť na výchovu a vyučovanie žiaka so ZZ je ďalšia dôležitá oblasť.

V rámci školských vzdelávacích programov sú spomenuté aj špecifické témy (vývinová stimulácia kognitívno-psycho-motorických funkcií, individuálna logopedická starostlivosť, individuálna tyflopédická starostlivosť, komunikačné zručnosti, posunkový jazyk a iné), avšak tieto sa do IVP vsúvajú vždy v spolupráci s konkrétnym odborníkom, ktorý tieto služby dieťaťu zabezpečí, a preto nevidíme dôvod zaoberať sa týmito konkrétnosťami. Štátna školská inšpekcia ponúka pedagógom veľmi prehľadný sumár jednotlivých druhov zdravotného znevýhodnenia v súvislosti s príslušnými kompenzačnými pomôckami, ktoré sú pre ne vhodné. Názov dokumentu je Kompenzačné pomôcky a je verejne dostupný na webovej stránke Štátnej školskej inšpekcie v Bratislave.

Na základe vlastných skúseností podotýkame, že rodičia dieťaťa majú často k dispozícii najnovšie dostupné pomôcky, ktoré zároveň dieťa aj využíva, a preto odporúčame nebrať uvedený zoznam pomôcok za konečný. Hlavným dôvodom je veľmi rýchly vývoj v oblasti informačných technológií a dostupnosti pomôcok vďaka internetu. Rodič by mal pedagóga oboznámiť s pomôckami, ktoré dieťa používa, a vedieť odôvodniť, na čo ich dieťa používa. Naopak, ak dieťa nevyužíva dostupné a preň vhodné pomôcky, pedagóg v spolupráci s iným odborným pracovníkom by mal byť tým, kto mu pomôcku navrhne používať a hlavne odôvodni jej opodstatnenosť pre dobro dieťaťa. Uvedený zoznam mu pri tom môže byť veľkou pomocou. V prípade, že pedagóg nerozumie opodstatnenosti používania nejakej pomôcky (obzvlášť veľmi finančne náročnej), mal by odkonzultovať jej používanie s odborným zamestnancom – so špeciálnym pedagógom, s lekárom dieťaťa, psychológom, prípadne iným odborníkom. Cena pomôcky a prípadný

strach pedagóga alebo asistenta učiteľa o jej nepoškodenie by nemali byť dôvodom, pre ktorý by ju dieťa nemalo používať. Je nevyhnutné, aby pedagóg ostatným deťom veku primeranou formou vysvetlil, na čo slúži pomôcka a prečo je také dôležité, aby ich kamarátovi fungovala, a čo by spôsobilo, ak by fungovať prestala. Je dobré deťom zdôrazniť, že ak niekto nevie plávať, potrebuje plavecké koleso, aby sa neutopil. Aj človek, ktorý nevie isté veci robiť, lebo ich nedokáže vykonávať, potrebuje pomôcku (bielu palicu, špeciálne vycvičeného psa, vozík, chodítka, počítač, komunikačnú tabuľku, lupu alebo načúvací aparát). Nie je to vec určená na hranie, a preto by ju nemali používať ani sa s ňou hrať.

Sme presvedčení, že rýchlo sa rozvíjajúce technológie prinesú ľuďom s rôznymi zdravotnými znevýhodneniami ďalšie a ďalšie pomôcky – možnosti pre nahradenie a kompenzáciu – nefunkčných častí alebo funkcií ich tela. Miera odkázanosti na používanie tej-ktorej pomôcky by mala byť zohľadnená pri plánovaní aktivít pedagógom.

Pri začlení dieťaťa so ZZ je taktiež nevyhnutné zabezpečiť zdroje rôzneho druhu, predovšetkým:

- a) zabezpečenie odborného prístupu** vo vzdelávaní – včasná špeciálno-pedagogická, psychologická, medicínska diagnostika, výchova a vzdelávanie podľa IVP, individuálna a skupinová práca s dieťaťom, používanie špeciálnych metód a foriem vyučovania, zaradenie špecifického obsahu, špecifický postup v hodnotení výchovno-vzdelávacích výsledkov, aplikácia alternatívnych foriem komunikácie, úzka spolupráca s rodičmi a iné podľa individuálnej potreby konkrétneho dieťaťa, vyplývajúcej z odbornej diagnostiky;
- b) materiálne**, ktoré zahŕňajú špeciálne vyučovacie pomôcky, kompenzačné pomôcky, prístroje, úpravy prostredia (napr. bezbariérový prístup) a iné;
- c) personálne** – špeciálny pedagóg, školský špeciálny pedagóg, logopéd, terapeut, asistent učiteľa, školský psychológ, nižší počet detí v triede, v prípade integrovaného vzdelávania zníženie počtu detí v triede, vzdelávanie učiteľov a iné;
- d) finančné** na zabezpečenie špeciálnych materiálnych, odborných a personálnych zdrojov.

Hľadanie zdrojov je veľmi dôležitou a náročnou súčasťou procesu začlenenia. Ako je možné vidieť zo skúseností uvedených v piatej kapitole, najdôležitejšiu úlohu má spolupráca vedenia MŠ, rodičov, samosprávy, pedagógov, asistentov učiteľa. Považujeme za veľmi dôležité zdôrazniť, že práve rodičia sú často tí, ktorí sú ochotní a schopní zabezpečiť viaceré zdroje, ako sú financie na zaplatenie asistenta učiteľa, špeciálne pomôcky pre dieťa, zdroje odborných rád a usmernení, a tým nahradiť často nefungujúci systém podpory štátu. Najviditeľnejšie je to pri získavaní prostriedkov na finančné zabezpečenie miesta asistenta učiteľa. Asistenta učiteľa odporúča špeciálny pedagóg poradenského zariadenia, ktorý s dieťaťom pracoval. Uvádza v ňom konkrétne činnosti, pri ktorých dieťa potrebuje pomoc asistenta. Odporúčanie sa prikladá k žiadosti o pridelenie finančných prostriedkov – spolu s vyplneným predpísaným formulárom. Žiadosť predkladá príslušná škola, ktorú dieťa navštevuje, prostredníctvom svojho zriaďovateľa na príslušný obvodný úrad do 30. septembra. Postup pri žiadaní je uvedený na stránke ministerstva školstva. Celá procedúra žiadania a pridelenia financií je z nášho pohľadu v mnohých prípadoch neefektívna a nereflektujúca prax z týchto dôvodov:

1. Financie na asistentov učiteľa prideľuje MŠVVaŠ SR na kalendárny rok (od januára do decembra príslušného roka) a nekopíruje tak členenie školského roka (od septembra do júna). Zo zverejneného zoznamu pridelených financií na asistenta učiteľa jednoznačne vyplýva, že financie sa prideľujú predovšetkým základným školám, čiže pravdepodobnosť získania financií pre MŠ je veľmi nepravdepodobná.
2. MŠ musí cez svojho zriaďovateľa žiadať o pridelenie finančných prostriedkov na asistenta učiteľa do konca septembra, a to rok predtým, ako dieťa so ZZ začne navštevovať MŠ. Z toho vyplýva, že rodičia by mali žiadať o prijatie dieťaťa so ZZ do MŠ rok vopred, čo je pre rodičov neznámy fakt. Ak by tak aj urobili, ani vtedy nemajú istotu, že financie na asistenta učiteľa budú MŠ pridelené. Podotýkame, že rovnako je to aj pri prechode dieťaťa na základnú školu. Pedagóg materskej školy môže na túto skutočnosť upozorniť rodiča.
3. To, či MŠ boli pridelené financie, sa dozvie najskôr v decembri alebo až v januári. Následne musí vedenie MŠ spolu s ostatnými zainteresovanými hľadať riešenie, ako

finančne zabezpečí asistenta učiteľa. Pri pretrvávajúcom tomto systéme musíme konštatovať, že podpora ministerstva školstva nie je v tomto smere efektívna, a preto je zabezpečenie zdrojov na asistenta učiteľa na pleciah zriaďovateľa a rodiča, čo nepovažujeme za správne. Pridelovanie financií materským školám, ktoré začlenia dieťa so ZZ, je oproti základným a stredným školám z nášho pohľadu nespravodlivé, ak materská škola nedostáva zvýšený koeficient na začleneného žiaka tak, ako je to v prípade základnej alebo strednej školy. Dovolíme si konštatovať, že finančná podpora začlenenia detí so ZZ do materských škôl zo strany štátu neexistuje alebo nie sú o tom verejne dostupné informácie. Úspešné začlenenie pritom vždy predpokladá finančné zabezpečenie ako nevyhnutnosť. Aj podľa Langa a Berberichovej (1998) je podmienkou úspešného začlenenia dieťaťa dodržiavanie štyroch základných princípov:

- vytvoriť **bezpečné prostredie**, kde sú všetci prijímaní a majú záujem o druhých,
- edukačný proces postaviť na **metódach a činnostiach, ktoré sú zamerané na každé dieťa**, na jeho rozvoj a ktoré vytvárajú pre každého čo najviac príležitostí pre interakciu s druhými,
- zabezpečiť **efektívne riadenie školy** a triedy tak, aby boli vytvorené **čo najlepšie podmienky** pre deti so špeciálnymi vzdelávacími potrebami,
- vytvoriť **sieť spolupráce medzi rodičmi a odborníkmi**, vhodnú atmosféru a klímu pre trvalú kultiváciu postojov pedagógov a detí.

Gelányiová (2011) v súvislosti so situáciou na Slovensku konštatuje: „Úspešná integrácia dieťaťa nie je možná bez zabezpečenia nevyhnutných podmienok a prístupov zo strany rodičov, mestských zastupiteľstiev, vedenia školy, pedagógov, poradenských pracovníkov, rovesníkov dieťaťa i miestnej komunity. Súčasná situácia v školách a v spoločnosti žiaľ poukazuje na to, že školy nie sú dostatočne pripravené na integráciu detí so ŠVVP. Problémom je hlavne nepripravenosť pedagógov na prácu s týmito deťmi. Väčšina našich vysvetlení pramení zo skúseností získaných v procese, ako aj z nevyhovujúcich podmienok v praxi škôl.“

2.2 Čo nie je začlenenie

Pri vysvetľovaní a objasňovaní pojmu je pre jeho lepšie pochopenie nápomocné, keď sa vysvetlí, čo by sa ním nemalo označovať.

1. Nie je to jednorazový akt. Inklúzia nie je ukončená činnosť – nekončí sa splnením administratívnych požiadaviek. Nie je to záležitosť oddelená od minulosti alebo budúcnosti, od okolitého prostredia.

2. Nie je to jednostranný proces, ktorý závisí len od osoby so zdravotným znevýhodnením, ale naopak, od všetkých, ktorých sa dotýka. Osoba so zdravotným znevýhodnením nemá kapacitu jednosmerne ovplyvniť, či bude začlenená alebo nie. Záborská (2010) v tomto kontexte podotýka, že integrácia je procesom pre všetkých. Nestačí o nej len hovoriť, nestačí ju realizovať, dôležité je naučiť sa ju žiť. V praxi by to teda malo znamenať, že dieťa by malo navštevovať tú materskú a neskôr základnú školu, ktorá je najbližšie k jeho bydlisku, pretože by malo vyrastať v prirodzenej komunite ľudí, v ktorej bude veľmi pravdepodobne žiť aj po skončení školy a malo by si v nej nájsť svoje miesto, uplatnenie tých schopností a potenciálu, ktoré sú v ňom.

3. Nie je jedno, kedy sa začne so začlenením dieťaťa so zdravotným znevýhodnením. Vývin každého dieťaťa s odlišnosťami by mal – akceptujúc jeho možnosti a obmedzenia – čo najviac kopírovať vývin zdravého dieťaťa. Ak je bežné, že dieťa nastupuje do MŠ okolo troch rokov, podobne by to malo platiť aj u dieťaťa so ZZ. Ak sa s týmto procesom nezačne od raného veku, premešká sa dôležitý čas a priestor na proces učenia sa oboch strán a objavia sa dôsledky, ako je napr. ťažšia vzájomná adaptácia detí.

4. Začlenenie sa nedotýka len času stráveného v budove materskej školy, ale je orientované na každodenný život v komunite. Ak napríklad deti z materskej školy vystupujú pri nejakej príležitosti v miestnej komunite, dieťa so zdravotným znevýhodnením by úplne prirodzene malo rovnako participovať na tomto vystúpení. Malo by byť zapojené podľa jeho možností. Nemal by sa objaviť a ani podporovať názor, že sa tým ukáže, že niečo nevie, že niečo nezvládne. Platí to aj o ostatných mimoškolských aktivitách.

5. Rodney – Jensej (2009) pripomínajú, že inkluzívne vzdelávanie sa **nesmie obmedzovať iba na obdobie školskej dochádzky a štúdia**, ale musí sa naň pozeráť z celoživotnej perspektívy. Ak je človek po ukončení školskej dochádzky vylúčený z ďalšieho vzdelávania dospelých, z pracovného a spoločenského života, nešlo o skutočnú inklúziu.

6. Inklúzia neznamena **iba fyzickú prítomnosť** dieťaťa v kolektíve zdravých rovesníkov, ale jeho aktívnu účasť na činnostiach a diani v MŠ s ohľadom na jeho potenciál a možnosti. Pri plánovaní každej činnosti by mal pedagóg vopred premyslieť spôsob, ako sa na nej dieťa so ZZ zúčastní.

7. Konat' a jednat' s dieťaťom so ZZ tak, ako si pedagóg myslí, že je preň dobré, a nie podľa toho, ako to prežíva dieťa. Optimálne je pýtať sa dieťaťa, ako sa cíti.

8. Poskytovať pomoc takou formou, aká vyhovuje osobe, ktorá je dieťaťu so ZZ nápomocná. Pred konkrétnou pomocou a službou sú vhodné otázky: Ako ti môžem pomôcť? Môžem to urobiť takto? Ako ti to vyhovuje najviac?

9. Ak je dieťa so zdravotným znevýhodnením v kolektíve, neznamena to, že ostatné deti, ktoré sú zdavšie a zručnejšie, majú dieťaťu vo všetkom pomáhať alebo namiesto neho všetko vykonať. Žiaduce je, aby si dieťa so ZZ vedelo pomoc adekvátne veku vypýtať alebo zdravé dieťa sa opýtalo, či mu môže pomôcť.

10. Pozitívna diskriminácia. Začlenené dieťa by nemalo byť stredobodom pozornosti v kolektíve a ani by nemalo dostávať nejaké privilégia len z dôvodu jeho znevýhodnenia.

11. Vylúčenie dieťaťa z pohybovej výchovy. Paralympijské športové hnutie a paralympiáda organizovaná v celosvetovom rozmere nie je pre zdravých.

12. Prítomnosť rodiča dieťaťa v MŠ. Pre celkový zdravý vývin dieťaťa je osožnejšie odpútanie sa od rodiča – poväčšine od mamy a schopnosť efektívne komunikovať s cudzími ľuďmi – vedieť požiadať o pomoc, prejaviť vďačnosť, prijať aj nepohodu.

13. Neúčasť na aktivitách skupiny z dôvodu prítomnosti asistenta učiteľa a jeho výlučne individuálnej práce s dieťaťom.

14. Začlenenie nie je pedagogický luxus pre niektorých. Inkluzívne prostredie je možné vytvoriť v každej škole – kde je začlenené dieťa so ZZ, alebo aj tam, kde nie je žiadne dieťa so ZZ.

15. Inklúzia nie je len cieľ, ale tiež metóda, pomocou ktorej vytvárajú učitelia v triede spoločenstvo, ktoré si váži spolužiakov s postihnutím a pomáha im, aby pocítovali istotu a boli si taktiež vedomí toho, že ostatní prijímajú nielen ich samotných, ale aj ich správanie, prejavy a postoje (Lang, Berberichová, 1998).

16. Cieľom inklúzie nie je odstrániť rozdiely medzi deťmi, ale umožniť, aby deti s rozmanitými schopnosťami a možnosťami tvorili spoločnú komunitu na základe ich práv a akceptácie individuality celou komunitou (Podhájecká, In Hajdúková, 2009).

Corbet (In Horňáková, 2006) to isté vyjadruje tak, že už neplatí zásada „*Vstúp, ak sa môžeš prispôbiť!*“, ale „*Vstúp, tu si ctíme odlišnosti, tu môžeš byť taký, aký si.*“

Niektoré spomenuté znaky, ako by inklúzia nemala vyzeráť, je možné nájsť v niektorých skúsenostiach so začlenením v MŠ na Slovensku na konci tejto publikácie. Nebolo našim zámerom ukázať „dokonalé vzory začlenenia“, ale povzbudiť pedagógov, aby chápali inklúziu ako proces, ktorý nie je nemenný, ale prináša vždy nové výzvy a dá sa vylepšovať. Pre konkrétnejšiu ilustráciu uvádzame nasledujúci príklad: Na internete sme nedávno objavili video z prostredia MŠ. Išlo o nejakú akciu mamičiek a ich detí, ktoré sa dobre zabávali spolu s učiteľkami, tancovali a nik si nevšimol, že dieťa na vozíku sedí samo a pozerá sa. Ani ten, kto to natáčal na kameru, ani žiadne z detí. Po chvíli to zbadala mama dieťaťa, prišla k nemu a začala s ním tancovať. Z reakcií detí a učiteliek vyplýva, že činnosť sa neplánovala s ohľadom na to, že v kolektíve je dieťa pohybujúce sa na vozíku.

Možná alternatíva naplánovania aktivity: Príprava takých činností, pri ktorých zapojíme do zábavy počas tancovania aj dieťa na vozíku: 1. Požiadame všetkých o vytvorenie dvojíc. Dve a dve osoby urobia bránu stojac oproti sebe so zdvihnutými rukami. Ostatné dvojice prechádzajú bránou a po vyjdení z nej vytvárajú bránu. Dieťa na vozíku vytvorí nižšiu bránu, a teda podliezanie bude o niečo náročnejšie a snád' i zábavnejšie. 2. Iná

možnosť je vytvorenie „vláčika“ osobami – pochytaním sa za boky a stojac za sebou, pričom rušnovodičom je dieťa na vozíku, ktoré tlačí pedagóg.

2.3 Proces orientovaný na dieťa a rodinu

Včasná intervencia alebo inak povedané poskytnutie čo najvčasnejšej starostlivosti dieťaťu odborníkmi čo najskôr po narodení s akýmkoľvek zdravotným znevýhodnením má vplyv na všetky oblasti vývinu. Jej poskytnutie pozitívne ovplyvní vývin dieťaťa vo viacerých oblastiach. Prístup k nej je pre dieťa i celú rodinu zásadný a rozhodujúci. Prístup dieťaťa do materskej školy chápu mnohí autori ako súčasť ranej intervencie v širšom ponímaní. Pedagóg, ktorý vo svojej praxi stretne dieťa, ktoré nenavštevuje odborníkov, ako je napríklad detský psychológ, špeciálny pedagóg alebo fyzioterapeut, a pri práci s ním postrehne u neho ťažkosti, má svojím pôsobením – odporúčaním návštevy odborníka spolu s vysvetlením dôvodov – možnosť vo veľkej miere ovplyvniť vývin dieťaťa, a tým aj jeho budúcnosť.

Dokument Štandardné pravidlá pre vytváranie rovnakých príležitostí pre osoby so zdravotným postihnutím z roku 1994 zasa hovorí, že osoby so zdravotným postihnutím sú riadnymi členmi spoločnosti a majú právo zostať v miestnej komunite. Mali by dostať takú starostlivosť a pomoc, akú potrebujú. Garantom tejto pomoci je štát, a preto by malo byť povinnosťou štátu zabezpečiť, aby každá materská škola bola pripravená prijať dieťa so ZZ. Konkrétne skúsenosti so začlenením dieťaťa so ZZ uvádzame v piatej kapitole. Medzi nimi sa javí ako optimálny prípad skúsenosť, ktorú opisuje Gelányiová.

Viacerí autori zdôrazňujú, že rodinne orientovaný prístup – oproti prístupu orientujúcemu sa len na dieťa – je ďalšou zásadnou praktickou v procese začlenenia. Takýto prístup považuje členov rodiny za expertov na ich dieťa so ZZ a vníma ich ako partnerov pri rozhodovaní. Z toho vyplýva, že rodičia dieťaťa sú prizývaní do procesu rozhodovania o dieťati a o jeho vzdelávaní. Toto predpokladáme aj my – účasť rodiča na príprave IVP, na jeho hodnotení, spoluurčovaní, ktoré pomôcky by dieťaťu pomohli a ktoré nie.

Konkrétne skúsenosti so začlenením detí so ZZ do voľnočasových aktivít ponúka Metodika začlenenia detí so zdravotným znevýhodnením do voľnočasových aktivít (Kolektív autorov, 2012). Uvádza, že medzi základné pravidlá pri inklúzii patrí:

- zdôrazňovať prednosti dieťaťa – čo dieťa zvládne, v čom sa rovesníkom vyrovná, v čom ich prevyšuje,
- vhodným a šetrným prístupom pomáhať dieťaťu prekonávať bariéry dané zdravotným znevýhodnením,
- podporovať dieťa, aby samo a postupne skúšalo limity svojich možností, dávať mu príležitosti na poznanie vlastných limitov,
- uplatňovať individuálny prístup – každé dieťa potrebuje iný prístup, iné metódy, kompenzačné pomôcky.

Maximalizovať individuálny potenciál dieťaťa je možné:

- zameraním sa na schopnosti osoby so ZZ,
- zvolením činností vhodných aj pre konkrétne dieťa so ZZ,
- poskytovaním podporného výučbového prostredia,
- upozorňovaním všetkých detí na hodnotu rozdielu, rozmanitosti ľudí.

Práve začlenenie do voľnočasových aktivít vnímame ako jednoznačne pozitívny krok v procese začlenenia.

2.4 Proces orientovaný na život

„Ak sa deti spolu učia, učia sa spolu žiť.“

Uvedený citát sme prevzali od rodičov a učiteľov z africkej Kene, pretože plne vystihuje podstatu procesu začlenenia. Spolu s viacerými autormi súhlasíme, že každé dieťa i dospelý človek majú právo vyvíjať sa a rozvíjať v prostredí, kde je úcta a spravodlivosť. Čím je dieťa mladšie, tým ľahšie prijíma rôznorodosť iných detí. Sčasti preto, že mu stačí jednoduchšie vysvetlenie, a sčasti preto, že nemá vybudované predsudky, ktoré sa vo väčšinovej spoločnosti v minulosti udomácnili – aj keď nemajú žiadne opodstatnenie. Sme presvedčení, že rozmanitosť v ranom vzdelávaní a skúsenostiach je pre ktoréhoľvek dieťa nenahraditeľnou devízou. Ak je to súčasne dieťaťu vedome sprostredkované ako

hodnota, dieťa s týmto vedomím vyrastá a neskôr považuje to, že je každý nejakým spôsobom odlišný, za prirodzenosť. Ak deti vyrastajú spolu od útleho veku, nadobúdajú navyše zručnosti priamo potrebné pre život – obojstranné spoznávanie sa, vytváranie priateľstva, jeho udržanie, správna komunikácia, ochota spolupracovať, efektívne si pomôcť, vyjadrovať svoje potreby, emócie. Ak ich však v ranom veku od seba oddelíme, vezmeme im jedinečnú šancu vzájomne sa spoznať so všetkým, čo k nemu tak jedinečne patrí – spontánnosť, kreativita, obrovská schopnosť adaptácie, flexibility. Keď sa neskôr stretnú v komunite mesta, obce alebo sídliska, nepoznajú sa a už nikdy nebudú mať toľko času na vzájomné spoznávanie sa. Nazdávame sa, že práve oddelene prežívané detstvo môže byť pre obe strany najväčším zdrojom predsudkov. Deti sú ale stvorenia bez predsudkov, ich správanie a postoje sú poväčšine spontánne. Nemajú žiadnu obavu či strach opýtať sa veľmi zreteľne a priamo, prečo je ten človek taký, aký je, a prečo sa správa tak, ako je to možné pozorovať všetkými ľuďmi naokolo. Sme presvedčení, že pri správnom a veku adekvátnom vysvetlení odlišností dieťaťa, väčšina detí prijme ponúknuté vysvetlenie ako fakt, ktorý bude odovzdávať ďalším ľuďom – mladším kamarátom alebo starším osobám. Je na zodpovednosti dospelých a hlavne pedagógov, aby vysvetlenie bolo plné rešpektu a dôstojnosti voči osobám so zdravotným znevýhodnením.

Podpora inkluzívneho prostredia v MŠ spočíva podľa Comstocka, Galagana (2008) predovšetkým v:

- šanci plnohodnotne žiť a vzdelávať sa,
- akceptácii dieťaťa dieťaťom bez rozdielov,
- vytváraní priateľstiev bez rozdielov,
- pomoci bez rozdielov – „musíme si pomáhať, lebo bez pomoci sa človeku žije ťažšie“,
- spoločnom štarte bez rozdielov.

Schopnosť vzájomnej akceptácie detí by sa mala prejavovať aj v spôsobe ich vzájomnej komunikácie, a preto je rovnako dôležité naučiť deti čo najefektívnejšie spolu komunikovať. Je to ďalšia nevyhnutná životná zručnosť.

Pedagóg v materskej škole – ako vzor komunikácie pre všetky deti – by mal spôsobom komunikácie prejavovať každému dieťaťu rešpekt a úctu. Veľmi konkrétne zásady, ako pristupovať a komunikovať s ľuďmi so zdravotným znevýhodnením, opisuje Krédo ľudí so zdravotným znevýhodnením (Kunc a Van der Klift, 1995):

- Nepovažujte moje postihnutie za problém. Uznajte, že moje postihnutie je atribút.
- Nepovažujte moje postihnutie za nedostatok. Ste to vy, kto ma považuje za deviantného a bezmocného.
- Nevnímajte ma ako pacienta. Som vaším spoluobčanom.
- Nesnažte sa ma opraviť, pretože nie som rozbitý (pokazený). Podporte ma.
- Môžem spoločnosti prispievať vlastným spôsobom.
- Považujte ma za svojho suseda. Pamätajte, že nikto z nás nemôže byť sebestačný.
- Nesnažte sa zmeniť moje správanie. Buďte potichu a počúvajte.
- To, čo označujete za nevhodné, je možno mojím pokusom komunikovať s vami spôsobom, ktorým dokážem.
- Nesnažte sa ma meniť. Nemáte na to právo. Pomôžte mi naučiť sa to, čo chcem vedieť.
- Neskrývajte svoju neistotu za „profesionálny odstup“. Buďte človekom, ktorý počúva, a nezbavte ma zápasu v snahe všetko zlepšovať.
- Neskúšajte na mne teórie a stratégie.
- Nesnažte sa ma ovládať. Ako človek mám právo na vlastnú silu.
- Nepoučujte ma, aby som bol poslušný, podrobený a slušný. Potrebujem mať pocit, že mám právo povedať NIE, keď sa chcem brániť. Nebuďte voči mne dobročinní.
- Buďte mojím spojencom proti tým, ktorí ma využívajú pre vlastné uspokojenie.
- Nesnažte sa stať mojím priateľom. Zaslúžim si viac. Snažte sa ma spoznať. Potom sa môžeme stať priateľmi.

- Nepomáhajte mi, aj keď vám to robí dobre. Pýtajte sa ma, či pomoc potrebujem. Dovoľte mi ukázať vám, ako mi môžete pomôcť.
- Neobdivujte ma. Právanie žiť plným životom nevyžaduje obdiv.
- Rešpektujte ma, pretože rešpekt predpokladá rovnoprávnosť.
- Nehovorte mi, čo môžem robiť, neopravujte ma, nevedzte ma.
- Nepracujte na mne. Pracujte so mnou.

Sandler (1997) zdôrazňuje, že primárny cieľ školy u detí so ZZ je v spolupráci s rodičmi, lekármi a sociálnymi pracovníkmi pomôcť pripraviť deti so ZZ pre plnohodnotný a nezávislý život v komunite dospelých – natoľko, nakoľko im to ich postihnutie dovoľuje. Nie je to ľahká úloha pre nikoho, koho sa dotýka, ale úloha učiteľov je podľa toho istého autora rozhodujúca.

2.5 Proces spolupráce

Ako sme už uviedli, proces začlenenia nie je nikdy jednostranným procesom, ale súčtom vzájomných interakcií jeho jednotlivých aktérov. Ich vzájomná spolupráca uľahčuje proces začlenenia a výsledkom je efektívna a zmysluplná činnosť. Vyhláška MŠ SR č. 306/2008 Z. z. o materskej škole v § 8 odsek 1, 2 stanovuje spoluprácu pedagóga pri procese začlenenia s ostatnými zúčastnenými týmito:

- „(1) Riaditeľ školy určí pre každú triedu v materskej škole triedneho učiteľa.
- (2) Triedny učiteľ zodpovedá za úplnosť a správnosť pedagogickej dokumentácie a ďalšej dokumentácie týkajúcej sa detí alebo triedy; spolupracuje so zákonným zástupcom, ostatnými pedagogickými zamestnancami a odbornými zamestnancami. Zákonným zástupcom poskytuje triedny učiteľ pedagogické poradenstvo. Triedny učiteľ utvára podmienky pre dieťa so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami v spolupráci so zákonným zástupcom dieťaťa, ostatnými zamestnancami materskej školy, všeobecným lekárom pre deti a dorast a s príslušným školským zariadením výchovného poradenstva a prevencie.“

Podobne aj metodický materiál na tvorbu školského vzdelávacieho programu v MŠ predpokladá spoluúčasť rodičov na živote MŠ takto: „Veľmi významným „odberateľom“

ŠkVP sú **rodičia**, ktorí sa zaujímajú a majú právo vedieť, na čo kladie materská škola dôraz pri výchove a vzdelávaní ich detí, aký štýl učenia uplatňuje, aká je ponuka doplňujúcich, príp. nadštandardných aktivít, ako materská škola zabezpečuje vzdelávanie detí so ŠVVP, nadaných detí, príp. detí zo sociálne znevýhodneného prostredia.“

Proces spolupráce je nielen medzi dospelými osobami – dôležitými pre dieťa, ale aj medzi deťmi navzájom. Už spomenutá Metodika začlenenia detí so zdravotným znevýhodnením do voľnočasových aktivít (Kolektív autorov, 2012) uvádza: „Integrácia detí so ZZ medzi rovesníkov bez postihnutia je založená na spolupráci celej skupiny, na empatii, profesionalite, flexibilitate, tvorivosti a angažovanosti zapojených osôb i zúčastnených detí bez postihnutia. Deťom so ZZ sa vďaka zapojeniu medzi zdravých rovesníkov otvárajú nové obzory a možnosti, získavajú nové skúsenosti, zručnosti a schopnosti, nadväzujú nové vzťahy, učia sa spolupracovať v skupine a zároveň sa spoľahnúť i sami na seba a získavajú dôveru v seba samých. Socializácia detí so ZZ je hlavným cieľom spoločných aktivít detí s a bez postihnutia.“

Efektívne školské začlenenie je teda výsledkom procesu, z ktorého všetky zúčastnené strany čerpajú pozitíva. Procesu, ktorý produkuje veľa pozitívnych výstupov a tie sú silnejšie než akékoľvek ťažkosti alebo negatívne výstupy z tohto procesu. Zároveň je to proces nastavený tak, aby produkoval minimum problémov, ktoré sú pri procese začlenenia známe. Medzi znaky efektívneho začlenenia do škôl na základe našich skúseností patria:

- tímová spolupráca a pravidelné stretnutia pedagóga s vedením, s rodičmi,
- komunikácia a konzultácie s odborníkmi, ktorí dieťa vyšetruvali alebo s ním pravidelne pracujú,
- v živote dieťaťa sa objavujú pozitívne zmeny,
- dieťa si osvojuje životné zručnosti,
- dodržiava sa diferencovaný prístup k deťom,
- bežná je vzájomná pomoc dieťaťa inému dieťaťu,
- pedagógovia jednáajú s ktorýmkoľvek dieťaťom s úctou,
- vzťah medzi pedagógmi a rodičmi prebieha na úrovni partnerov,
- všetky deti sú oceňované a podporované, aby dosiahli úspech,
- škola minimalizuje všetky formy diskriminácie.

Gelányiová (2011) vymenováva, kto všetko stojí za efektívnym procesom v konkrétnom prípade začlenenia do MŠ, a zhodne s nami konštatuje prítomnosť známkov efektivity: „Štúdia nášho prípadu integrácie telesne postihnutého dievčatka do MŠ bežného typu poskytuje dôkaz o tom, že aktívna spolupráca viacerých zainteresovaných strán môže priniesť očakávaný úspech. Postoj rodičov k postihnutému dieťaťu, ich obetavosť, iniciatíva, včasná aktívna spolupráca s poradenskými a zdravotníckymi zariadeniami, pomoc špeciálneho pedagóga, jeho spolupráca s MŠ, ústretovosť mestského zastupiteľstva vo vytvorení a pridelení pozície asistenta učiteľa, ako aj poskytovaná podpora zdravotnej služby pri zabezpečovaní hygienických návykov postihnutého dievčatka – to všetko sú piliere, na ktorých stojí už spomínaný úspech, úspešná integrácia Paťky do MŠ. Okrem toho za úspešným začlenením Paťky stoja aj učiteľky MŠ, jej asistentka a ostatné deti v triede MŠ. Všetci ju prijali s láskou ako jednu z nich, pomohli jej adaptovať sa v novom prostredí, ale predovšetkým jej nedali pocítiť, že je iná. Naše konštatovania, ktoré sa opierajú o výsledky špeciálnopedagogickej a psychologickkej diagnostiky, ako aj o skúsenosti a spoluprácu s rodičmi, vedením MŠ a učiteľkami, nás po roku Paťkinho pobytu v bežnej triede MŠ vedú k záverom, že jej integrácia do MŠ bola veľkým prínosom nielen pre rozvoj poznávacích procesov, ale tiež pre oblasť emocionálnej a sociálnej integrácie. Kontrolným špeciálnopedagogickým vyšetrením boli u Paťky zistené výrazné zlepšenia v rozvoji kognitívnych funkcií. Úlohy, ktoré vyplývajú z IVVP, plní výborne, pričom dosiahla výrazné zlepšenie v grafomotorike a v rozvoji komunikatívnych zručností.“ Paťka ja dieťaťom s telesným postihnutím.

2.6 Kompetencie pedagóga v procese začlenenia do materskej školy

„Naši učitelia nesmú byť podobní stĺpom pri cestách, ktorí iba ukazujú, kam ísť, ale sami nejdú.“ J. A. Komenský

Mnohí rodičia, ktorí prešli s dieťaťom cestu integrácie, podotkli, že sú presvedčení, že zdravé deti by sa oveľa lepšie a empatickejšie správali k dieťaťu so zdravotným znevýhodnením, ak by to videli u pedagóga. Naopak, ak sa pedagóg správal indiferentne a nezaujímal postoj rešpektu a tolerancie, ani deti sa tak nesprávali.

Materská škola sa zaraďuje medzi inštitúcie, ktoré pracujú s deťmi v ranom veku, ktorý je poväčšine užšie špecifikovaný vekom dieťaťa od 0 do 3 rokov, širšie od 0 do 6 rokov. Kováčová (2010) uvádza kompetencie, ktoré by mal mať profesionál pracujúci s deťmi v ranom veku:

- mal by byť ochotný prijať rozmanitosť v spoločnosti a rešpektovať iné spôsoby jestvovania,
- mal by byť flexibilný a prispôsobivý,
- mal by byť otvorenej mysle,
- mal by mať schopnosť vcítania sa a porozumenia,
- nemal by posudzovať,
- mal by byť citlivý a zodpovedný,
- mal by podporovať zmysel spolupatričnosti,
- mal by mať nadšenie: byť zanietený a motivovaný,
- mal by byť kreatívny a schopný nájsť rôzne spôsoby riešenia a prístupu,
- malo by z neho vyrážať teplo, nežnosť a mal by byť milujúci.

Vladová (2012) uvádza pojem inkluzívny pedagóg, teda pedagóg realizujúci inkluzívnu pedagogiku. Lechta (2013) prezentuje výsledky projektu Vzdelávanie učiteľov k inklúzii (TE4I) v podobe profilu inkluzívneho učiteľa – ako súhrnu jeho kompetencií, postojov, vedomostí a zručností a vymedzuje 4 oblasti:

- rešpektovanie hodnoty diverzity (rôznosti) žiakov,
- podpora všetkých žiakov – stanovovanie vysokých cieľov pre každého žiaka,
- spolupráca a tímová práca,
- osobný profesijný rozbor.

Podľa Vladovej (2012) inkluzívny pedagóg svojimi teoretickými vedomosťami:

- dokáže identifikovať a interpretovať javy a procesy súvisiace s edukáciou detí s postihnutím, narušením, ohrozením,
- je schopný aplikovať poznatky z pomocných vied.

Z pohľadu praktických kompetencií je podľa tej istej autorky pedagóg schopný:

- na základe výsledkov špeciálnopedagogickej, psychologickej a lekárskej diagnostiky zvoliť si vhodné edukačné aktivity vo vzťahu ku konkrétnym diagnózam žiakov,
- aplikovať najnovšie technické a kompenzačné prostriedky,
- pracovať v transdisciplinárnom tíme,
- aplikovať systémy alternatívnej a augmentatívnej komunikácie a rozvíjať komunikačné zručnosti,
- využívať informačno-komunikačné technológie v edukačnom procese,
- poskytovať konzultácie rodičom, resp. zákonným zástupcom,
- participovať na príprave vzdelávacích, korekčných, stimulačných a rozvíjajúcich programov a aplikovať ich.

Z uvedených požiadaviek, ktoré sa kladú na pedagóga, je zrejmé, že medzi prioritnú sa považuje jeho schopnosť a ochota akceptovať odlišnosť, a to dokonca ako hodnotu.

Balážová (2010) pri vysvetľovaní akceptácie odlišnosti druhého človeka poznamenáva, že je potrebné ju brať ako veľkú výzvu do budúcnosti, na ktorej treba postupne pracovať. Ďalej dodáva, že ak prekonáme bariéru odlišnosti – nie popieraním, ale prijatím a rešpektovaním – tak pochopíme druhého človeka.

Odlišnostiam by mal pedagóg porozumieť aj preto, že jeho odbornosť by mu mala dovoliť vidieť a chápať vzájomné súvislosti medzi vplyvmi minulosti – vývinom dieťaťa so ZZ, jeho často lekáorskými diagnózami a tiež medzi prostredím a aj z toho plynúcich možnosťami dieťaťa. Sme presvedčení, že náročnosť požiadaviek na kompetencie pedagóga je naozaj vysoká a nezodpovedá jej možnosť pedagógov participovať na adekvátnom kontinuálnom vzdelávaní. V porovnaní s Českou republikou je na Slovensku výrazne menej možností pre pedagógov vzdelávať sa v oblasti špecifických prístupov k žiakom so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami a nadobúdaním s tým súvisiacich vedomostí a zručností. Všetci, ktorým záleží na tom, aby sa v našom vzdelávacom systéme udomácnili inkluzívne trendy, si jasne uvedomujú, že bez osvojenia si týchto kompetencií pedagógmi v predprimárnom vzdelávaní sa len ťažko a pomaly dosiahnu viditeľnejšie výsledky. Clifford (2005) pri hodnotení prostredia,

v ktorom prebieha rané detstvo, uvádza – vzhľadom na deti so zdravotným znevýhodnením – štvorstupňovú hodnotiacu škálu, ktorá môže byť pedagógom na Slovensku nápomocná pri sebahodnotení práve vďaka jej konkrétnosti a postupnosti.

A. NEADAKVÁTNY STUPEŇ

1. žiadna snaha zamestnancov posúdiť potreby dieťaťa alebo vypátrať, zistiť dostupné možnosti pre dieťa,
2. žiadna snaha naplniť špecifické potreby dieťaťa, napríklad v interakcii pedagógov, vo fyzickom prostredí, v programe, v aktivitách, v rozvrhu nie sú urobené žiadne potrebné modifikácie, obmeny,
3. žiadna účasť rodičov pri napomáhaní porozumenia potrebám dieťaťa zamestnancami alebo v stanovovaní cieľov pre dieťa so ZZ,
4. veľmi malá účasť detí so ZZ na aktivitách so zvyškom skupiny.
Napríklad dieťa sa nestravuje za tým istým stolom, potuluje sa a nezúčastňuje sa aktivít. Zamestnanci majú informácie o dostupných možnostiach.

B. MINIMÁLNY STUPEŇ

Minimum modifikácií je urobených na naplnenie potrieb dieťaťa.

1. takmer žiadna účasť rodičov a zamestnancov pri stanovovaní cieľov pre dieťa so ZZ.
Rodičia a učiteľ spolupracujú pri vypracovaní IVP.
2. takmer žiadna účasť detí so ZZ na prebiehajúcich aktivitách spolu s ostatnými deťmi.

C. DOBRÝ STUPEŇ

1. zamestnanci MŠ rešpektujú a implementujú odporúčania odborníkov, ako je špeciálny pedagóg, psychológ, lekár, aby deti dosiahli ciele stanovené v IVP,
2. úpravy v prostredí MŠ sú urobené tak, aby sa deti so ZZ mohli zúčastniť spoločných aktivít s ostatnými deťmi,
3. rodičia sa pravidelne zúčastňujú na výmene informácií o ich dieťati so ZZ s personálom MŠ o stanovení cieľov a na odovzdávaní spätnej väzby, ako sa realizuje IVP.

D. VÝBORNÝ STUPEŇ

1. väčšina odborných intervencií sa uskutočňuje počas pravidelných aktivít v triede,
2. deti so ZZ sú včlenené do skupín a zúčastňujú sa väčšiny aktivít,
3. personál MŠ napomáha individuálne hodnotenie dieťaťa a IVP.

Súčasťou hodnotiacej škály sú aj doplňujúce otázky pre pedagóga (tamtiež):

Otázky pre pedagógov MŠ:

- Môžete opísať, ako naplňate potreby detí so ZZ vo vašej triede?
- Máte nejaké informácie z hodnotenia detí? Ako ich používate?
- Je nutné, aby ste robili niečo osobitné, aby ste naplnili potreby detí? Môžete to vymenovať?
- Zúčastňujete sa vy a rodičia detí so ZZ na rozhodovaní, ako naplniť potreby týchto detí? Prosím, opíšte ako.
- Ako sú realizované intervenčné programy alebo terapie pre dieťa so ZZ?

Ako príklad z praxe uvádzame – medzi fotografickým materiálom v šiestej kapitole – fotografiu s rozvrhom individuálnej práce pedagóga s jednotlivými deťmi. Jej cieľom je pomôcť pedagógovi v lepšej organizácii času a dieťa sa zasa podľa toho vie orientovať, čo bude nasledovať a čo má teda očakávať.

Zisťovanie kompetencií a postupov pedagógov realizuje v slovenských materských školách Štátna školská inšpekcia, ktorá vo verejne dostupnom materiáli s názvom Kritériá hodnotenia stavu a úrovne pedagogického riadenia, procesu a podmienok výchovy a vzdelávania v materskej škole v školskom roku 2013/2014“ uvádza, na čo sa počas prítomnosti na vzdelávacom procese u pedagóga orientuje:

- MŠ ponúka edukačné príležitosti pre deti so ŠVVP, má vytvorené podmienky výchovy a vzdelávania – t. j. obsah, formy a metódy pre deti so ŠVVP,
- MŠ má v spolupráci so školským zariadením výchovného poradenstva a prevencie vypracované individuálne vzdelávacie programy pre deti so ŠVVP,
- spolupracuje s poradenskými zariadeniami, s inými inštitúciami v komunite, poskytuje rodičom konzultácie,

- MŠ má vytvorené bezbariérové prostredie – upravené vstupné a vnútorné priestory s ohľadom na deti so zdravotným postihnutím,
- MŠ je vybavená dostatkom kompenzačných pomôcok pre zaradené deti so ŠVVP,
- pedagóg umožňuje používanie kompenzačných pomôcok deťom so ŠVVP,
- pedagóg iniciuje u detí aktívnu komunikáciu, podporoval skupinové, zážitkové učenie, spoluprácu detí, vzájomnú pomoc, akceptáciu detí navzájom, sebahodnotenie,
- pedagóg diferencuje úlohy a činnosti, rešpektoval individuálne tempo a schopnosti detí, vyžadoval divergentné riešenia, umožňoval formulovať vlastný názor, postoj, emócie, spoločné riešenia.

Nazdávame sa, že náročnosť práce pedagóga v inkluzívnom smerovaní vzdelávania je zrejmá a pedagóg potrebuje veľa podpory a spolupráce z okolia. Na základe našich skúseností konštatujeme, čomu by sa mali pedagóg, asistent učiteľa (ale aj rodič) vyhýbať:

- prejavom ľútosti a z toho prameniacemu znižovaniu nárokov na dieťa,
- poukazovaní na obmedzenia dieťaťa a zdôrazňovaní jeho neschopností,
- nálepkovaniu dieťaťa – otvorenému alebo skrytému prisudzovaniu stigiem,
- generalizácii detí, osôb s postihnutím,
- slovným prejavom naznačujúcim menejcennosť dieťaťa,
- komunikácii z pozície mocenského postoja voči dieťaťu,
- rozhodovaniu za dieťa bez jeho aktívnej účasti,
- komunikácii s dieťaťom a o dieťati nezodpovedajúcej veku dieťaťa – zdobneninami,
- odpovedaniu na otázky za dieťa, neposkytnutiu dostatočného času na odpoveď, prípadne na jej premyslenie si,
- používaniu množného čísla v súvislosti s dieťaťom: „My už nevládzeme. Snažíme sa...“

2.7 Prínosy začlenenia do materskej školy

Inklúzia dieťaťa so zdravotným znevýhodnením prináša – ako sme už spomenuli – okrem povinností aj mnoho výhod. Tie sa nezdôrazňujú tak často ako ťažkosti, problémy alebo práca navyše. Sme presvedčení, že výhody vyplývajúce zo začlenenia však možno objektívne posúdiť pre všetkých zúčastnených. Navyše sme si istí, že všetky ďalekosiahle prínosy inklúzie sa ani nedajú vymenovať. Uvádzame prínosy, ktoré zdôrazňuje Matiaško (2014):

- inkluzívne vzdelávanie búra sociálne bariéry a stigma o ľuďoch so ZZ,
- napomáha vytvorenie vzťahov na celý život,
- rozmanitosť môže vychovať tolerantnejšiu generáciu,
- rôznorodí žiaci vytvoria školu citlivejšiu k ich problémom.

Z nášho pohľadu je prínosom začlenenia pre zdravé deti možnosť uvedomiť si, že každý z nás je zraniteľný ako človek. Preto je veľmi dôležité starať sa o zdravie a bezpečnosťou predchádzať úrazom a chorobám. Ďalej môže prítomnosť detí so ZZ v MŠ viesť k tomu, že aj chorobu alebo iné obmedzenie môžu prijať ako súčasť života. Deti sa navyše učia kreativite, vynaliezavosti a hľadaniu nových riešení v netradičných situáciách, ktoré v živote dieťaťa so zdravotným znevýhodnením môžu nastať častejšie.

Kovalská (In Těthalová, 2011) zdôrazňuje prínosy začlenenia v MŠ pre deti so ZZ i pre deti zdravé: „Pre deti s hendikepom je prostredie MŠ veľmi podnetné. Ponúka im množstvo nových a špecifických podnetov, ktoré rodinné prostredie nemôže zabezpečiť, či sú to už konkrétne situácie, sociálne väzby, nadväzovanie kontaktov, vzájomná komunikácia, ale i rešpektovanie. Pre zdravé deti vidíme prínos v tom, že vidia a vlastnými skúsenosťami zažívajú, že i napriek tomu, že sa kamarát môže niečím líšiť, je to bežná vec a rešpektujeme ho takého, aký je. Môžeme im ukázať, že nie vždy sa môže narodiť dieťa zdravé, a pokiaľ takého kamaráta máme, je prirodzené mu pomáhať.“

Uzlová (tamtiež) vidí prínos začlenenia „v prvom rade v naplnení práva na rovnaký prístup k vzdelávaniu pre všetkých a ďalej v náročnejšom vzdelávacom prostredí, ktoré prináša viac podnetov, príležitostí k nácviku sociálnych zručností v prirodzenom prostredí, príležitosť učiť sa spoločne žiť, vzájomne si pomáhať, spolupracovať. Spoločné vzdelávanie **prináša úžitok i učiteľom**. Ponúka príležitosť stretnúť sa

s rôznorodosťou a naučiť sa s ňou pracovať, hľadať nové cesty vo výučbe, ďalej sa rozvíjať. Inkluzívna škola sa zameriava na potreby všetkých vzdelávaných, je ústretová a otvorená, počíta s odlišnosťou, prijíma ju a vie s ňou pracovať. Často sa hovorí o prínose pre začlenené dieťa, ale zabúda sa, že kvalitné spoločné vzdelávanie prináša úžitok všetkým – deťom so ZZ i bez neho a ich učiteľom.“

V. Pokorná (In Lazíková, 2009) zdôrazňuje význam inklúzie v troch rovinách:

1. Pre subjekt so špecifickými potrebami, pretože bežné prostredie kladie nároky, stanovuje úlohy, vystavuje jedinca prekážkam, s ktorými sa musí vyrovnávať. Tým rozvíja jeho potenciálne schopnosti a ovplyvňuje jeho celkový vývoj. Integrované dieťa sa učí prirodzene nadväzovať sociálne vzťahy so svojimi vrstovníkmi, komunikovať s autoritami, riešiť konfliktné situácie a stáva sa tak nezávislé. Podmienkou ale je, že sa inklúzia uskutočňuje v prostredí, ktoré handicapované dieťa prijíma. Nezáleží ani tak na materiálnom zabezpečení, skôr na atmosfére spolupráce, obklopujúcej dieťa.

2. Pre intaktné dieťa, ktoré sa na inklúzii podieľa.

Každodenný kontakt s rovesníkom obmedzovaným svojím hendikepom alebo inou špecifickou potrebou rozvíja empatiu, porozumenie a učí ich spolupráci aj v osobnej rovine. Deje sa to iba za predpokladu, že inklúziu prijímajú v plnej šírke učitelia, rodičia a ponúkajú deťom správne modely správania a komunikovania.

3. Pre celú spoločnosť. Kritériom zdravej spoločnosti je, že sa rozvíja sama ako celok bez toho, aby vytláčala kohokoľvek zo svojho stredu. Ak k tomu smeruje a začne odmietať chorých, slabých, iných, je to znak jej slabosti a blížiacej sa krízy. Svedčí o tom história a smutné osudy nielen jedincov, ale celých kultúr a spoločností.

3 PROINKLUZÍVNE METÓDY A PROGRAMY EDUKÁCIE

Cieľom tejto publikácie je pomôcť pedagógom objasniť a realizovať proces, ktorého výsledkom je odkaz dieťaťa so zdravotným znevýhodnením (a tým aj akémukoľvek inému dieťaťu súčasne to isté): „Aj ty si medzi nami – v našej materskej škole – vítaný.“ Inak povedané – naznačiť cesty, ako sa to dá.

Ako sme v úvode spomenuli, inklúzia je dynamický proces, ktorý sa dá neustále vylepšovať. Veľmi konkrétnou pomôckou je publikácia Ukazovateľ inklúzie (Booth T., Ainscow, M., 2009), ktorej ambíciou je podpora inkluzívneho rozvoja škôl. Zameriava sa na veľmi detailné identifikovanie a neskôr odstraňovanie prekážok v učení a zapojení sa všetkých žiakov i zamestnancov školy. **Podporou sa v jeho kontexte chápu všetky aktivity, ktoré zvyšujú schopnosť školy reagovať na rôznorodosť.** Autori vďaka svojim mnohým dlhoročným praktickým skúsenostiam ponúkajú cez konkrétne vysvetlený proces – s konkrétnymi otázkami – možnosť aj slovenským školám viac pochopiť a realizovať proces začlenenia. Český preklad publikácie ponúka Občianske združenie Rytmus a je dostupný na internete.

Metódu ponímame zhodne s Podhájeckou (2009, In Hajdúková, 2009) ako cestu k dosiahnutiu edukačného cieľa, ako plánovité, vedomé a koordinované konanie učiteľa, schopné v súčinnosti a interakcii učiteľa a dieťaťa zvýšiť rozsah i kvalitu individuálnych kompetencií dieťaťa. Cieľom je použiť také metódy, ktoré majú v sebe zakomponovaný maximálny podiel aktivizácie detí, metódy heuristické, metódy rozvíjajúce tvorivosť, metódy problémové, metódy interaktívne, zážitkového učenia a ďalšie.

Zelina (2011) vymedzuje **metódu** ako všeobecnosť cesty, určitý predpis a opis činností, ako od vstupu prísť k výstupu, ako uskutočniť organizáciu činností, aby došlo k pozitívnym cieľom. **Program** je podľa toho istého autora súbor metód, metodík, techník na rozvíjanie psychických funkcií.

Ak chce pedagóg dosiahnuť ako cieľ svojho pôsobenia inklúziu, čiže akceptáciu každého dieťaťa, nevyhnutne na to potrebuje metódy a programy, ktoré využívajú vyjadrovanie emócií, spoluprácu medzi deťmi navzájom, deťmi a učiteľom, poskytovanie spätnej väzby, hodnotenie seba i ostatných detí. Podľa týchto kritérií sme vyberali metódy

a programy, ktorými sa dosiahne vzájomné zblíženie sa detí, porozumenie, a tým nevyhnutný základ pre proces inklúzie.

Spomedzi množstva rôznych metód je pre deti predškolského veku najvhodnejšie uplatňovať a zaraďovať **metódu hry. Hra otvára priestor na prejavenie iniciatívy dieťaťa a jeho tvorivosti.** Poznatky, skúsenosti a zručnosti, ktoré deti získajú v hre vlastnou aktivitou a samostatne, sú pevnejšie a dlhodobejšie, sú základňou pre ich ďalší individuálny rozvoj. Hra nabáda dieťa k sebakontrolu, sebarealizácii, sebazdokonaľovaniu a sebahodnoteniu a podporuje rozvoj sebaregulácie.

Lazíková (2009) odporúča predovšetkým hry na spoluprácu a kooperatívne hry – kde učenie sa v skupinách alebo vo dvojiciach rozvíja interpersonálnu inteligenciu dieťaťa, rozumové schopnosti cez potreby vysvetľovať iným deťom, potreby dosiahnutia spoločnej zhody, emócie z motivačného nadšenia skupiny alebo pri riešení zadaných úloh.

Metódy rozvíjania životných zručností

Ako sme už spomenuli, proces inklúzie má byť jednoznačne orientovaný na každodenný život. V tomto kontexte vidíme ako veľmi užitočné budovať u detí tie zručnosti, ktoré potrebujú k životu. Predpokladá to pomenovávať deťom tieto zručnosti a pomôcť im osvojiť si ich. Na Slovensku prebehol niekoľkoročný projekt o rozvíjaní životných zručností a jeho výsledkom boli mnohé školenia pedagógov a pracovníkov s deťmi a mládežou i veľmi praktická príručka Životné zručnosti a ako ich rozvíjať.

V nej je uvedená definícia: „**Životné zručnosti** sú tie zručnosti, ktoré pomáhajú človeku efektívne zvládať bežné aj záťažové životné situácie a prispievajú k skvalitneniu jeho života. Netýkajú sa len samotných zručností, ale aj osobných vlastností, hodnôt, postojov a vedomostí“ (Bednařík a kol., 2004, s. 23). Príručka ponúka veľké množstvo edukačných aktivít pre deti od troch rokov veku na osvojovanie si jednotlivých životných zručností v bežných situáciách. V nej možno nájsť i vyobrazenie životných zručností s možnosťou voľne používať tieto obrázky. Konkrétne sú tam vyobrazené: trpezlivosť, zvedavosť, zodpovednosť, riešenie problémov, starostlivosť, empatia, vytrvalosť, dôvera, sebadôvera, flexibilita, zmysel pre humor, priateľstvo, sebazporozovanie, komunikácia,

tolerancia. Pedagóg má tým k dispozícii názorné zobrazenie životnej zručnosti pre deti, ktoré môže vystaviť v interiéri materskej školy a opakovane používať v procese osvojovania. Navyše príručka uvádza špecifické skupiny detí – podľa jednotlivých druhov zdravotného znevýhodnenia – a rozvoj ich životných zručností prostredníctvom konkrétnych edukačných aktivít. Je veľmi bohatým zdrojom aktivít pre pedagóga. Jej druhé vydanie vyšlo v roku 2009 a vydala ho Nadácia pre deti Slovenska: www.nds.sk.

Program výchovy Rešpektovať a byť rešpektovaný

Cieľ: Vybudovať rovnocenný vzťah medzi dieťaťom a dospelým, kde aj dieťa jasne vníma, že je vo vzťahu partnerom a nie tým bezbranným – kto nemá moc (opak rovnocenného vzťahu je mocenský vzťah). Základné východisko tohto prístupu je presvedčenie, že z postoja rešpektu a úcty sa odvíja všetko ostatné – v rodine, škole a vo všeobecnosti v medziľudských vzťahoch. Jeho autori tvrdia, že výchova detí založená na uplatňovaní moci a sily je vyčerpávajúca a málo účinná. Má negatívne vplyvy nielen na plnenie každodenných oprávnených požiadaviek, ale tiež na sebaúctu, rozvoj osobnosti a vzájomné vzťahy.

Program výchovy je opísaný v knihe s názvom Rešpektovať a byť rešpektovaný, ktorá vyšla aj v slovenčine. Autormi knihy i celého konceptu výchovy sú Pavel Kopřiva, Jana Nováčková, Dobromila Nevolová a Tatjana Kopřivová. Je to veľmi konkrétna metóda s množstvom praktických vzorov komunikácie a vysvetlení, ako má pedagóg alebo rodič komunikovať s dieťaťom, aby mu prejavil rešpekt a úctu. Sme presvedčení, že tento veľmi konkrétny nástroj môže ovplyvniť podobu vzdelávacieho systému, a teda jeho premenu na inkluzívny model na všetkých úrovniach. Ďalej má v sebe možnosť naučiť deti komunikovať novým spôsobom, ktorý vo svojom základe nesie posolstvo rovnocennosti účastníkov akéhokoľvek medziľudského vzťahu. Ak si takýto spôsob komunikácie dieťa osvojí v detskom veku, je veľmi pravdepodobné, že bude s touto zručnosťou vyrastať a používať ju počas celého života. Slovanmi autorov konceptu: „Prirodzeným dôsledkom osvojenia si týchto postupov a zručností je udržanie si vplyvu i dobrých vzťahov a vzrastajúci pocit vnútorného pokoja, sebaúcty a kompetentnosti.“

Zdroj: www.respektovani.com, kde sa zároveň dá o tejto metóde i možnosti dozvedieť viac na kurzoch.

Metóda stimulačných programov pre deti predškolského veku

Autorka: Mgr. Alžbeta Lazíková, psychológ

- 1. Rukavička. Cez rozprávku do školy.** Stimulačný program pre predškolákov, 2007. Program je možné získať po absolvovaní školenia v Centre detskej reči, Námestie J. Herdu č. 1 v Trnave, kde autorka v súčasnosti pracuje:
<http://centrumreci.sk/kontakt/>.
- 2. KO-SE-TO** je stimuláciou kognitívnych, sociálnych, emocionálnych, tvorivých schopností a kompetencií. Tematicky je program zasadený do prostredia Afriky a predstavuje dejový koncept. Zaujme deti aj tým, že je o zvieratkách.
Publikáciu, v ktorej je tento program rozpracovaný na jednotlivé konkrétne úlohy s obrázkami, je možné zakúpiť v kníhkupectvách alebo cez internet: Duchovičová, J. – Lazíková, A: Rozvoj osobnosti dieťaťa a profesionalita učiteľky v materskej škole. Stimulačno-obohacujúci program ko-se-to pre materské školy. Iris, 2008. 250 s. ISBN 978808925628.

Metódy výchovy k ľudským právam

Matiaško (2014) píše, že: „Inkluzívne vzdelávanie súvisí so základným právom – právom na vzdelanie – a prirovnáva ho k motoru stúpajúcej plošiny, na ktorej sú všetky ostatné práva.“

Turek (In Zelina, 2011) hovorí, že cieľom vzdelávania o ľudských právach je, aby si deti osvojili:

- vedomosti – pojmy, ako napr. práva dieťaťa,
- zručnosti a spôsobilosti – ako komunikovať s osobami so zdravotným znevýhodnením alebo s tými, ktorí potrebujú pomoc,
- postoje – cenenie si hodnôt, odmietanie zla, násilia, agresie.

Za základné metódy výchovy k ľudským právam dieťaťa uvedený autor počíta:

- didaktické hry,
- rozhovory v malých skupinách,

- besedy s hosťami,
- literárne texty a piesne, práca s textami z médií.

Konkrétny rozpracovaný program o základných ľudských právach pre materské školy je možné nájsť na:

<http://predskolskyatlas.sk/desat-zakladnych-detskych-prav>

<http://predskolskyatlas.sk/desat-zakladnych-ludskych-prav-iii-cast>

<http://predskolskyatlas.sk/my-v-kralovstve-jari-v-cast>

<http://predskolskyatlas.sk/desat-zakladnych-ludskych-prav-v-cast>

<http://predskolskyatlas.sk/desat-zakladnych-ludskych-prav-vi-cast>

Odporúčané literárne texty, knihy:

Knihy, príbehy a rozprávky o deťoch so zdravotným znevýhodnením:

Príbeh Heidi v nebezpečenstve v knihe:

Marie –José Maury: Heidi na cestách. Junior. 100 s. ISBN 80-7146-611-5, s. 69 – 100

O priateľstve, hodnotách:

Erik Jakub Groch: Tuláček a Klára. Edition Ryba. 78 s. ISBN 80-969151-5-0

O zvieratkách:

Štefánková: Medvedík Medík. Junior. 43 s. ISBN: 8071466662.

Ukážka konkrétnej práce s literárnym textom:

Na internetovej stránke www.youtube.com je videoklip piesne Veľké deti. Konkrétne je dostupný na <http://www.youtube.com/watch?v=t2kTcXtBgNU>.

1. Pedagóg pustí deťom pieseň na opakované počúvanie, aby sa jej text spoločne naučili.

2. Následne kladie deťom otázky:

- Komu sa páči hudba?
- Dá sa podľa nej tancovať?
- O čom sa spieva v pesničke?
- Komu sa páči text piesne a prečo?
- Počuli ste už o niekom povedať, že je veľké dieťa? Čo to znamená?
- Čo znamená „radosť môže vyliečiť“?

3. Po naučení sa textu piesne si spoločne môžu pozrieť videoklip a následne sa porozprávať o tom, kto na videu vystupoval, a oboznámiť deti s diagnózou Downov syndróm veku primeranou formou.

Veľké deti Autor textu: Richard Kráľovič. Text sme použili so súhlasom autora.

Ref 1: Tá -ra - ra (8x)

Nie je dôležité, Tá -ra - ra
či si malý, či si veľký, Tá -ra - ra
Bohatý či chudobný, Tá -ra - ra
Úprimní sú bez pretvárinky.

Ref 2: Ako more prijíma ľudí

a nerobí rozdiely,
pýcha odjakživa smrdí,
deti učia dospelých.
Všetci sme si rovní,
smelo môžeme dosvedčiť.
Láska spája vzácných ľudí,
Radosť môže vyliečiť.

Ref 2: Ako more prijíma ľudí,

slnko svieti na všetkých,
čisté srdcia veľkých detí,
smutných robia radostných.

Ref 1: Nie je dôležité,

či si malý, či si veľký,
Bohatý či chudobný.
Úprimní sú bez pretvárinky. (2x)
Láska presvitá cez úprimnosť človeka (4x)
Tá - ra – ra, Tá - ra – ra, Tá - ra – ra

Metóda komunitného kruhu

Cieľ: Vytvorenie pocitu bezpečia a priestoru na vyjadrenie názorov.

Ide o sedenie detí v tvare kruhu (ale nie každé sedenie v kruhu je komunitný kruh) – na zemi alebo na stoličkách tak, aby všetky boli na jednej úrovni a všetky na seba videli. Ak je v skupine dieťa na vozíku, aj ostatné deti sedia na stoličkách – na jeho úrovni. Ak je možné dieťa z vozíka presunúť a posadiť na koberec, urobíme to. Takéto sedenie sa niekedy uvádza ako (ranná) komunita. Mnohé školy začínajú každý deň touto metódou, aby sa deti navzájom vnímali, vyjadrili, ako sa cítia, čo už v ten deň zažili, a aby sa spoločne pozitívne naladili na povinnosti, ktoré ich čakajú. Pováčšine ich pedagóg oboznámi s tým, čo ich v ten deň čaká. Neznamená to, že sa môže realizovať iba ráno – práve naopak – je žiaduce zrealizovať ho na konci mnohých aktivít – ako ich prirodzenú súčasť, kde sa deti pýtame, čo sa im páčilo na aktivite, čo sa im podarilo, prípadne nedarilo. Touto metódou učíme deti vyjadrovať svoje pocity, názory, počúvať sa navzájom a akceptovať, že ak niekto iný hovorí, mám byť potichu a načúvať s úctou.

Je podstatné, aby pedagóg kládol kvalitné divergentné otázky, na ktoré sa nedá odpovedať áno – nie. Napríklad: *Na čo sa dnes tešíme? Čo sme sa tento týždeň naučili? Čo nás potešilo? V čom sa nám darilo?* namiesto *Mali sme sa dnes fajn?*

Viac sa o pravidlách komunitného kruhu dá dozvedieť na:

<http://www.respektovani.com/index.php?obsah=2&sub=0&idc=83#83>.

Metódy pozitívnej prezentácie detí so zdravotným znevýhodnením alebo AKO ZAČAŤ HOVORIŤ O DEŤOCH SO ZDRAVOTNÝM ZNEVÝHODNENÍM V MŠ

Pedagóg namotivuje deti, že uvidia veľmi šikovné deti, ktoré dokážu mnohé veci. Nemal by ani náznakom deťom podsunúť myšlienku, že to budú deti so zdravotným znevýhodnením. Je dobré, ak sa ich opýta, čo si myslia, čo tie deti dokážu, keď sú také šikovné. Každé dieťa povie jeden tip.

Pustí im video o šikovnosti malých vozičkárov a po premietnutí sa pýta detí:

1. Ako boli deti na videu šikovné? Čo všetko vedia robiť, čo dokážu?“
2. Čo alebo kto sa ti najviac páčil? Prečo?

Online dostupné videá:

Cvičenie s Dominikom

<http://www.youtube.com/watch?v=wDHmZxfPsIE&feature=youtu.be>

Letný tábor OZ Slovenská spoločnosť pre SBaH

<http://www.youtube.com/watch?v=GULVD3DVfJ8&feature=youtu.be>

Príprava zákuska

http://www.youtube.com/watch?v=MnRiRT_74Vg&feature=youtu.be

Stavanie stanu

http://www.youtube.com/watch?v=16A_okbOiBU&feature=youtu.be

Zručnosti vozičkárov

<http://www.youtube.com/watch?v=amIqS6fkKY0&feature=youtube>

Metóda práce s literárnym textom – detskými básňami o odlišnostiach medzi ľudmi. Odporúčame pedagógom, aby ďalej uvedené básničky prečítali deťom po častiach a postupne im vysvetlili, o akom zdravotnom znevýhodnení sa v jednotlivých častiach hovorí. Predpokladáme, že deti sa nestretli so všetkými druhmi zdravotného znevýhodnenia, a preto každému druhu netreba venovať veľa pozornosti. Podstatné je, aby deti zachytili hlavný odkaz prvej básne – každý z nás i z detí má veľkú hodnotu sám osebe a nosí v sebe veľa darov vo forme schopností, zdravia, postojov, schopnosti dávať lásku iným, lásku prijímať, rozdávať úsmev, priateľstvo, príjemný dotyk a mnohé ďalšie. Následne môže pedagóg vyzvať deti, aby každé vyjadrilo, aký poklad v sebe ukrýva. Je podstatné, aby pedagóg správne zareagoval u detí, ktoré možno doteraz v sebe poklad neobjavili alebo nechápu, čo je to ten poklad. Ak ide o skupinu detí, ktorá sa dobre pozná, pedagóg môže vyzvať ostatných, aby povedali, čo pozitívne si doteraz všimli, objavili ako poklad v tomto kamarátovi. Deťom pomôže, ak začne pedagóg a zverbalizuje pozitíva dieťaťa, u ktorého predpokladá, že o ňom deti nebudú tak ľahko vedieť povedať niečo pozitívne.

T. Drdulová: Aj Ty poklad ukrývaš

Nepočuje dobre každý,
Prstami hovorí znaky.

Iný čudne vyzerá,
Ten zas nevie písmeňá.

Nôžky slabé mnohí majú,
Na nohy sa nestavajú.

Pomôžu si nohami –
Tvojimi aj od mamy.

Niektorí oči slabšie má,
okuliarmi pozerá.

Niektorí vidí iba tmú,
pomôže mu dotyk rúk.
Iné deti smutné sú,
iba samé hrať sa chcú.

Nie je ten zlý, kto je iný.

T. Drdulová: Ruky, ktoré chodia

Ľudia chodia nohami,
Niektorí však rukami.
Ruky hýbu kolesá
a tie letia do lesa.

Ty máš nohy dve,

Nemá na tom žiadnej viny.

Keď si zdravý, teš sa, ži!
Tvoj úsmev vždy zažiari!

Každý iný poklad má,
veľa darov ukrýva.

Vydajme sa na cestu,
Objaviť tu nádheru.

V každom jednom z nás!
Keď je láska okolo,
všetkým je nám suprovo.

Je to o. k., že sme rôzni.
Každý inú radosť nosí.
V srdci sme však rovnakí.

Pomôžme si, spojme sily!
Buďme k sebe dobrí, milí.

prejdú celý svet.
Aj tie štyri kolesá
rozbehnú sa do sveta.

Ruky bežia do školy,
tešia sa na úlohy.
Tešia sa na kámošov,
s ktorými je super šou.

Deti rady šantia,
Kolesá si riadia.
Rozhýbu ich raz dva –
Do boku a hore hoc
Tancujú i celú noc.
ako motor autá.

Ruky vedia tancovať,
na kopec sa vyšplhať.
Kolesá ich poslúchajú,
všetko s nimi zdolávajú.

Deti zdravé, tešte sa,
že nohy vás vždy tešia!
Každý krok je veľká vec –
zázrak, povie umelec!

Metóda profil dieťaťa na jednu stranu alebo PoPoD (pochopiť a podporiť dieťa)

Ako má pedagóg s deťmi pracovať, aby boli schopné prekonať bariéry? V prvom rade dieťa pochopiť. Táto metóda má napomôcť pedagógovi pochopiť dieťa, aby ho mohol podporiť. Cieľom je pozitívne predstaviť dieťa, aby pedagógovia a ďalšie osoby mohli stretnúť dieťa, nielen jeho znevýhodnenie. Profil dieťaťa pozostáva z troch častí.

- 1. Máme radi a obdivujeme** – vymenovanie silných stránok osobnosti dieťaťa, jeho záujmov, talentov a toho, v čom vyniká.
- 2. Čo je pre dieťa dôležité** – heslovitý zoznam toho, čo je preň dôležité z jeho pohľadu. Zoznam je podrobný a konkrétny.
- 3. Ako dieťa čo najlepšie podporiť** – zoznam spôsobov, ako dieťa podporiť, vrátane toho, čo dieťaťu pomáha a čo nie.

Profil by mal byť tvorený na základe spolupráce dieťaťa, jeho rodičov, učiteľov, asistenta. Týmto vzniká ucelený obraz dieťaťa, ktorý odráža jeho vlastnú perspektívu a dáva priestor ostatným zúčastneným navrhovať účinné nástroje na jeho rozvoj. Pedagóg ho môže priebežne dopĺňať – ako bude dieťa lepšie spoznávať. Pozitívny pohľad na dieťa – cez jeho silné stránky – by si mal pedagóg osvojiť a vedieť sprostredkovať deťom na ich úrovni vnímania a myslenia. Na to môžu poslúžiť **obrázky, videá a texty** uvedené v tejto publikácii, ktoré uľahčia pedagógom spôsob, ako začať s deťmi o tejto téme hovoriť, ako rozvíjať túto tému, aby sa stala súčasťou vzdelávania od materskej školy.

Veríme, že ak si deti na seba zvyknú v detstve – nebudú mať problém prijať a akceptovať odlišnosti iných v dospelosti.

4 PROINKLUZÍVNE EDUKAČNÉ AKTIVITY V MATERSKEJ ŠKOLE

Edukačná aktivita je jedna z organizačných foriem dňa, ktorá sa podľa Metodiky na tvorbu školských vzdelávacích programov pre MŠ realizuje v materskej škole týmito formami:

- v skupine detí (počet detí v skupine určuje pedagóg podľa vlastného uváženia alebo podľa pravidiel plánovanej edukačnej hry a činnosti),
- frontálne, so všetkými prítomnými deťmi súčasne,
- individuálne.

V priebehu dňa sa edukačná aktivita môže realizovať v priebehu hier, v rámci pobytu vonku alebo ako samostatná organizačná jednotka (Podhájecká a kol., 2009, In Hajdúková, 2009).

Nasledujúci prehľad edukačných aktivít ponúka možnosti, ako sa dá začať s realizáciou aktivít, ktorých cieľom je budovať u detí vedomosti, postoje i zručnosti potrebné pre život v inkluzívnom svete – v tom konkrétnom, v ktorom deti žijú. Iný svet – „tých odlišných ľudí“ predsa neexistuje. Nie je naším cieľom predostrieť pedagógom presné inštrukcie, ponúkame skôr nápady a inšpirácie, ako sa dajú myšlienky akceptujúce rozmanitosť odovzdať deťom im zrozumiteľnou formou. Veríme zároveň v obrovský tvorivý potenciál pedagógov materských škôl, ktorí rozvíjajú naše námety do mnohých ďalších edukačných aktivít bežného dňa. Vždy s jasným posolstvom akceptácie odlišností, bez akýchkoľvek skrytých alebo priamych známk nerespektovania inakosti v akejkoľvek podobe.

Umelecké edukačné aktivity podporujúce a vyzdvihujúce originalitu, tvorivosť – napríklad spievanie, tancovanie, kreslenie, hranie na hudobnom nástroji a iné.

Príručka DECET zdôrazňuje, že práve tvorivé činnosti – hudobné, výtvarné sú dobrým prostriedkom a pedagogickým nástrojom na prezentáciu úcty k rozmanitosti. Umenie a umelecké činnosti vyzdvihuje ako univerzálny jazyk, ktorý vedie zdieľať ľudia z rôznych kultúr a sociálnych pomerov.

Zaujímavým projektom v USA je **program Kids on the block** www.kidsontheblock.net. Používaním bábok v životnej veľkosti dieťaťa a vysvetľovaním rôznych situácií, problémov sa snažia vzdelávať deti, aby získali zručnosti, ako sa negatívnym javom vyhnúť a zostať zdravé.

Video o projekte je dostupné na: <https://www.youtube.com/watch?v=yo0Jftahz0w>.

Zelina (2011) zdôrazňuje, že každý človek môže byť tvorivý. Každý individuálne a na inej úrovni, avšak každý môže niečo vytvárať. Je na pedagógovi, aby deťom, ktoré nie sú na takej istej vývinovej úrovni ako ostatné deti, prispôbil alebo zjednodušil aktivity tak, aby aj deti s rôznymi obmedzeniami mohli byť do procesu tvorenia zapojené a mohli vidieť a ukázať výsledok svojej tvorivej činnosti.

Vodičková (2012) v tejto súvislosti zdôrazňuje, že jednou z hlavných charakteristík modernej materskej školy by mala byť podpora tvorivosti a originality u každého z detí. Zároveň upozorňuje, že dieťa je prirodzene veľmi tvorivé, no časom túto schopnosť stráca – práve kvôli „šablónam“, do ktorých deti vtesnáva rodina a škola. Od pedagóga v materskej škole sa podľa spomínanej autorky v tejto oblasti vyžaduje postoj:

- otvorenosti a víťania nových nápadov,
- nechávať deti vybrať si,
- niektoré činnosti deťom len naznačiť,
- podporovať deti v samostatnej činnosti,
- chváliť deti – predovšetkým za ich tvorivé nápady,
- ponechať deťom možnosť dokončiť činnosť, obrázok podľa ich predstáv.

Edukačné aktivity s literatúrou určenou pre deti, rozhlasovou rozprávkou a animovanými príbehmi na DVD

Na Slovensku vznikol zaujímavý projekt – vytvorila sa séria animovaných príbehov pre deti o dvoch kamarátkach – Mimi a Líze – a bola prezentovaná formou večerníčkov vo verejnoprávnej televízii. Animované príbehy boli rovnako vydané na DVD nosiči s názvom Mimi a Líza a dajú sa zakúpiť. Zároveň bola vydaná kniha s rovnakým názvom ako mená hlavných postáv – Mimi a Líza s podtitulom: „Jedna má oči stále zatvorené a druhá ich má dokorán. Každá pozerá, ale spolu vidia.“

Slovenský rozhlas (RTVS) odvysielal aj rozhlasovú rozprávku. Veľa informácií o celom projekte ponúka interaktívna internetová stránka www.mimializa.sk, kde sa pripravujú aj ďalšie aktivity pre deti. Mimi je na uvedenej internetovej stránke predstavená nasledovne: „Má stále zatvorené oči. Aj keď sa hrá so svojou najlepšou kamoškou Lízou. Ak aj vy zatvoríte oči a budete chvíľu načúvať životu okolo vás, uvidíte všetko, čo vidí Mimi.“

Veľmi oceňujeme tento projekt, ktorý je veľmi konkrétnym nástrojom pre pedagógov materskej školy, použiteľný na mnoho spôsobov. Dal by sa označiť ako nástroj prvej voľby pre pedagóga, ktorý chce začať hovoriť o deťoch, ktoré sú už aj na prvý pohľad iné. Práve cez rozprávkový príbeh plný fantázie, dobrodružstva i priateľstva môže sprostredkovať hlavnú myšlienku i dôvody na začlenenie detí so zdravotným znevýhodnením – ich rovnakými túžbami, potrebami – ako je to zobrazené cez potreby, túžby a schopnosti Mimi. Veľký prínos ojedinelej knihy pre slovenské deti vidíme práve v pozitívnom predstavení dieťaťa so zdravotným znevýhodnením, ktoré je pre svoju rovesníčku rovnocennou kamarátkou a spoločníčkou pri všetkých dobrodružstvách, ktoré spolu zažívajú. Na ich príklade je veľmi dobré poukázať na krásnu hodnotu priateľstva, dokonca sa Mimi stane pre Lízu sestrou, ktorú veľmi túžila mať. Mimi prirodzene povzbudzuje deti, aby aj ony vnímali veci, ktoré bežne nevnímajú.

Videoupútávky na animovanú rozprávku Mimi a Líza nájdete na týchto adresách:

<http://www.mimializa.sk/sk/pozri-si>

<http://junior.rtv.s.sk/clanok/rubriky/udalosti/vianocny-darcek-od-rtvs-mimi-a-liza>

<http://kultura.sme.sk/c/7034758/animatorka-katarina-kerekesova-ako-asi-vnima-farby-n-vidiaci.html#ixzz2tQ3TrlyE>

Kooperatívne hry

Kooperatívne hry sa považujú za veľmi dôležitý nástroj pri budovaní proinkluzívneho prostredia a postojov. Cieľom spoločných hier nie je víťazstvo, ale proces, ktorý ovplyvňuje každý zo zúčastnených osôb. Najdôležitejšie je nájsť spôsob, ako spoločným úsilím, rozmyšľaním a použitím rôznych schopností dosiahnuť stanovený cieľ, napr.

vytvoriť nejaké dielo – výkres, poskladať nejaký útvar a podobne.

Námety na konkrétne hry je možné vyhľadať na adrese:

<http://predskolskyatlas.sk/kooperativne-hry-v-materskej-skole>

Námety na edukačné aktivity na oboznámenie sa s niektorými druhmi zdravotného znevýhodnenia adekvátne veku dieťaťa:

Hračky – panáčikovia na vozíkoch alebo imitujúce rôzne typy ZZ:

<http://www.hracky-playmobil.sk/9-nemocnica>

Básne: T. Drdulová: Ruky, ktoré chodia. Aj Ty poklad ukrývaš.

Text piesne Veľké deti.

Milan Rúfus: Pecko Sprostáčik.

1. Predstavenie dieťaťa s Downovým syndrómom:

„Dajú sa rozoznať ľudia s Downovým syndrómom?

Môžu mať okrúhlu tvár, trochu šikmejšie oči, malý nos, dlhý jazyk, jemné a rovné vlasy. Krk môžu mať krátky a široký, majú široké dlane a bacuľaté prsty. Rastú pomalšie a nebývajú veľmi vysokí. Tých znakov je až 120, ale väčšina osôb z nich ich má len 6 alebo 7. Preto sa medzi sebou viac odlišujú ako podobajú. Podobajú sa na svojich rodičov a súrodencov. Jeden alebo dva znaky mávajú aj ľudia, ktorí nemajú Downov syndróm, napríklad priečnu ryhu na dlani či veľkú medzeru medzi palcom a ukazovákom na nohe. Podľa niektorých lekárov majú navyše chromozóm lásky, lebo dokážu veľmi ľúbiť. Sú priateľskí, obetaví, bezprostrední a úprimní. Nehanbia sa povedať: ľúbim ťa, chýbaš mi... Sú srdeční a empatickí, ochotní kedykoľvek pomôcť. Milujú hudbu, tanec, zábavu a filmy. Ale vedia byť aj poriadne tvrdohlaví.

Zdroj: Pisárčiková, A.: Tik tak blok. Erko, 2013, s. 36.

2. Predstavenie nevidiacej Mimi – jednej z hlavných hrdiniek knihy Mimi a Líza:

„A čo bolo najčudnejšie, Mimi mala oči zatvorené, aj keď sa s Lízou normálne rozprávala.

„Ahoj. Ty spíš?“ vyhrkla Líza začudovane.

„Nie. Mám iba zatvorené oči,“ odvetila Mimi, akoby na tú otázku už bola zvyknutá.

„Tak ich otvor,“ dobiedzala Líza.

„Ale.... to nejde. Ja som slepá. Ja ich mám stále zavreté, svet vidím rukami a ušami,“ vysvetľovala Mimi trpezlivo.“

Zdroj: Kerekesová, K., Moláková, K., Salmela, A.: Mimi a Líza. Bratislava: Slovart, 2013, s. 20. ISBN 978-80-556-1088-7.

3. Predstavenie sa chlapca s diagnózou detská mozgová obrna:

„Ahoj, volám sa Mark Riley. Mám detskú mozgovú obrnu, ale ty to môžeš volať skratkou DMO. To znamená, že nie všetky svaly v mojom tele fungujú. Namiesto chodenia používam môj vozík, aby som sa mohol pohybovať. Je zaujímavé byť odlišný!“

Zdroj: <http://www.kidsontheblock.net/docs/kids-corner/Mark%20Coloring%20Sheet.pdf>.

Námety na proinkluzívnu atmosféru v prostredí MŠ:

1. Vytvorenie „kútika inakosti“ a jeho výzdoba hračkami imitujúcimi deti so ZZ – ako je napríklad postavička vozičkára:

<http://www.hracky-playmobil.sk/nemocnica/122-detske-pojazdne-kreslo.html>

Dotvoriť ho možno fotografiami a obrázkami detí so ZZ – konkrétne použitím fotografií a obrázkov z tejto publikácie. Taktiež sa tam môže nachádzať ukážka slepeckého – Braillovoho písma na veciach bežného života (na škatuľkách liekov, na nápojoch) a ukážky posunkového jazyka, gest, mimiky. Ďalšiu súčasť môžu tvoriť symboly ľudí so ZZ – znak vozičkára z bežného života (parkovacie miesto, označenie toaliet, bezbariérového vstupu, výťahu a iné), znak bezpečných potravín a podobne.

2. Témy na vytvorenie nástenky s proinkluzívnym odkazom:

Myslíme bez bariér. Každý je u nás vítaný. Deti ako ja, deti ako ty. Každý z nás je iný, všetci sme si rovní. Každý človek má limity, u niektorých z nás sú viditeľnejšie.

Sme iní; sme tu, aby sme žili (motto občianskeho združenia www.sbah.sk).

Všetky deti sa rady hrajú. My sme ako vy.

Rozmanitosť obohacuje, tolerancia spája. Spolu dokážeme viac.

Deti ako ty, deti ako ja – navonok odlišné, vnútri podobné.

Mnohí z rodičov alebo starých rodičov zdravých detí nemusia mať vlastnú skúsenosť so spolunažívaním s ľuďmi so zdravotne znevýhodnenými, a preto môže byť pre nich nástenka v MŠ s krátkymi textami a fotografiami zdrojom zamyslenia sa a možno nového pohľadu na tému.

Využitie verejných zbierok, mediálnych kampaní na projektové dni v MŠ:

Deň Downovho syndrómu – každoročne 25. marec

Deň narcisov (každý rok v apríli)

Deň autizmu – každoročne 4. apríl

Deň zriedkavých ochorení (28. február)

Biela pastelka (každý rok na jeseň)

Deň belasého motýľa a mnohé ďalšie.

Deň spiny bifidy a hydrocefalu – každoročne 25. október

5 SKÚSENOSTI SO ZAČLENENÍM DETÍ DO MATERSKEJ ŠKOLY NA SLOVENSKU

5.1 Z pohľadu pedagógov materskej školy

Skúsenosť č. 1

„Prvá naša skúsenosť s dieťaťom so zdravotným znevýhodnením bola ešte počas socializmu. Matka dieťaťa s diagnózou Downov syndróm prišla za mnou s otázkou, či by jej dieťa mohlo navštevovať materskú školu v mieste bydliska. Vzhľadom na to, že som v tom čase bola riaditeľkou, rozhodla som sa vyskúšať to. Dieťa sme po krátkom adaptačnom čase zaradili do bežnej triedy medzi zdravé deti, čo v tom období znamenalo skupinu 28 – 30 detí. Ostatné deti sme pred jeho príchodom krátkym rozhovorom pripravili na to, že bude medzi nami kamarát, ktorý sa bude niekedy zdať iný (napríklad jeho hlas bude hrubší, niečo mu budeme musieť zopakovať viackrát), no aj on potrebuje mať kamarátov a nebyť doma sám. U detí sa nevyskytli výhrady voči dieťaťu s Downovým syndrómom, a tak nám jeho prítomnosť neprekážala. Správanie tohto dieťaťa bolo poväčšine pokojné a počas jeho dochádzky neboli žiadne závažnejšie problémy. Niekedy sa stalo, že jeho správanie začalo byť neobvyklé a nepokojné. V týchto situáciách sa nám výborne osvedčila hudba a spev, ktoré toto dieťa veľmi milovalo a dalo sa upokojiť – poväčšine tým, že začalo tancovať.

Odvtedy sme do našej materskej školy začlenili aj deti s inými typmi zdravotného znevýhodnenia, a hoci to bola zakaždým nová skúsenosť, posunulo nás to niekam ďalej.

Neskôr sme sa s kolegynami rozhodli prijať dieťa s diabetom, ktorému sme vždy pred jedlom merali a v prípade potreby aj pichali inzulín. Zároveň sme ho pravidelne pozorovali, aby sme predišli zdravotným komplikáciám.

Ďalšia naša skúsenosť sa týka dieťaťa s autistickými prejavmi. Ak sme ho chceli začleniť, museli sme jemu a jeho rodičovi na začiatku poskytnúť dlhší čas na adaptáciu, pretože mu od začiatku prekážal hluk. Postupne si dieťa zvyklo, našlo si citlivého a pokojného kamaráta, ktorý mu vyhovoval a s ktorým spoločne chodil na prechádzky. Po dlhšom

čase neprítomnosti potrebovalo toto dieťa vždy nejaký čas na adaptáciu, a tak sme sa naučili tolerovať aj túto potrebu dieťaťa.

Úplne inou výzvou bola pre nás prosba rodičov o prijatie dieťaťa na vozíku. Išlo o nechodiace dieťa, ktoré malo ochrnuté dolné končatiny. Na vozíku sa pohybovalo samo, pomoc vyžadovalo na prechádzkach a pri prekonávaní schodov. Rodičom sme nesľúbili prijatie, ale rozhodli sme sa vyskúšať to a po krátkom adaptačnom čase vyhodnotiť. Po dobrej adaptácii a zacvičení sa pri manipulácii s vozíkom sme sa rozhodli dieťa prijať. Dieťa navštevovalo našu materskú školu tri roky. Zo začiatku vedelo vydržať pri jednej činnosti len 2 – 3 minúty a častejšie potrebovalo zmenu, čo znamenalo jeho prenesenie z vozíka na koberec alebo naopak. Postupne vydržalo dlhšie pri činnosti a rado sa zapájalo do aktivít. Spoločne s deťmi spievalo, stavalo lode, hralo sa v pieskovisku. Takisto cvičilo, pomáhalo pri rôznych súťažiach a vystupovalo pri rôznych príležitostiach. Rado chodilo do škôlky, učilo sa hrať na flautu a vždy využilo príležitosť na prezeranie alebo čítanie kníh. Aj v školskom veku sa do prostredia materskej školy vracalo, a tak veríme, že sa v ňom dobre cítilo.“

Zuzana Antošková,

Súkromná materská škola Lienka Smolenice

Skúsenosť č. 2: Prípadová štúdia z časopisu Efeta č. 3/2011, str. 12 – 16

Gelányiová, E., Žúborová, G.: Integrovaná edukácia dieťaťa so zdravotným znevýhodnením v materskej škole a Individuálny výchovno-vzdelávací program. In *Efeta*. ISSN 1335 -1397. 2011. roč. XXI., .č. 3. s. 12 – 16.

„Záver štúdie: Ako sme už uviedli, úspešná integrácia dieťaťa nie je možná bez zabezpečenia nevyhnutných podmienok a prístupov zo strany rodičov, mestských zastupiteľstiev, vedenia školy, pedagógov, poradenských pracovníkov, rovesníkov dieťaťa i miestnej komunity. Súčasná situácia v školách a v spoločnosti žiaľ poukazuje na to, že školy nie sú dostatočne pripravené na integráciu detí so ŠVVP. Problémom je hlavne nepripravenosť pedagógov na prácu s týmito deťmi, ako aj nevyhovujúce podmienky v praxi škôl. Štúdia nášho prípadu integrácie telesne postihnutého dievčatka do MŠ bežného typu poskytuje dôkaz o tom, že aktívna spolupráca viacerých

zainteresovaných strán môže priniesť očakávaný úspech. Postoj rodičov k postihnutému dieťaťu, ich obetavosť, iniciatíva, včasná aktívna spolupráca s poradenskými a zdravotníckymi zariadeniami, pomoc špeciálneho pedagóga, jeho spolupráca s MŠ, ústretovosť mestského zastupiteľstva vo vytvorení a pridelení pozície asistenta učiteľa, ako aj poskytovaná podpora zdravotnej služby pri zabezpečovaní hygienických návykov postihnutého dievčatka – to všetko sú piliere, na ktorých stojí už spomínaný úspech, úspešná integrácia Paťky do MŠ. Okrem toho za úspešným začlenením Paťky stoja aj učiteľky MŠ, jej asistentka a ostatné deti v triede MŠ. Všetci ju prijali s láskou ako jednu z nich, pomohli jej adaptovať sa v novom prostredí, ale predovšetkým jej nedali pocítiť, že je iná. Naše konštatovania, ktoré sa opierajú o výsledky špeciálnopedagogickej a psychologickkej diagnostiky, ako aj o skúsenosti a spoluprácu s rodičmi, vedením MŠ a učiteľkami, nás po roku Paťkinho pobytu v bežnej triede MŠ vedú k záverom, že jej integrácia do MŠ bola veľkým prínosom nielen pre rozvoj poznávacích procesov, ale tiež pre oblasť emocionálnej a sociálnej integrácie. Kontrolným špeciálnopedagogickým vyšetrením boli u Paťky zistené výrazné zlepšenia v rozvoji kognitívnych funkcií. Úlohy, ktoré vyplývajú z IVVP plní výborne, pričom dosiahla výrazné zlepšenie v grafomotorike a v rozvoji komunikatívnych zručností.

Na základe uvedených pokrokov dieťaťa je evidentné, že pobyt v bežnej triede MŠ je veľkým prínosom pre jeho celkový osobnostný rozvoj. Z uvedeného dôvodu sa zo strany poradenských pracovníkov odporúča pokračovať v individuálnom začlenení dieťaťa do bežnej triedy MŠ, kde výchova a vzdelávanie bude i naďalej vychádzať z IVVP, ktorý zohľadňuje všetky zdravotné znevýhodnenia dieťaťa. Uvedený príklad úspešnej integrácie dieťaťa s telesným postihnutím môže byť užitočný pre ďalších rodičov, ktorí majú dieťa s telesným, prípadne iným postihnutím.“

Skúsenosť č. 3

„Jakubko sa do našej triedy adaptoval veľmi dobre. Deti si ho veľmi obľúbili a cením si to, že nerobia medzi sebou a ním žiadne rozdiely, naopak pomáhajú mu, hrajú sa s ním a snažia sa ho dokonca aj usmerňovať. Ak môžem povedať sama za seba, som vdáčná, že ho mám v triede, pretože som sa pri ňom naučila veľa nových vecí, ktoré mi v mojej práci určite pomôžu. Jakubko je šikovný, hravý, sám sa snaží vykonávať niektoré sebaobslužné

činnosti. Od začiatku roka urobil niekoľko pokrokov, za čo veľká vďaka patrí aj jeho mamke, pretože vidím, ako sa snaží, aby sa čo najviac a najefektívnejšie zaradil medzi zdravé detičky. To sa jej aj Jakubkovi darí, odkedy ich oboch poznám.“

Pani učiteľka E. S., Materská škola v Spišskej Teplici
„Vzťah medzi Kubkom a deťmi – deťmi a Kubkom je veľmi dobrý. Deti ho bez najmenších problémov prijali medzi seba, bez akýchkoľvek otázok alebo narážok. Uvedomujú si, že je možno trochu iný, ale zbytočne sa nevyptujú, neriešia to. Ak Kubko dlhšie nie je v škôlke, deťom chýba a pýtajú sa, kedy príde. Evidujú, že nie je medzi nimi. Ani ja ako učiteľka nemám prácu náročnejšiu, lebo Kubko je prispôsobivý, milý, usmiaty a v rámci svojich možností aj šikovný. Najviac mu treba pomáhať v sebaobslužných činnostiach, aj to čoraz menej. Nemá rád kreslenie, maľovanie, vypracovanie pracovných listov – no však ani nám ostatným nie všetko ide. Sme radi, že Jakubka máme medzi sebou, patrí medzi nás a som presvedčená, že aj Kubko je rád medzi nami.“

Pani učiteľka Bc. M. H., Materská škola v Spišskej Teplici
Zdroj: Časopis Slnečnica, jún 2012

5.2 Z pohľadu rodičov

Skúsenosť č. 1

„Hanka nastúpila do materskej školy ako 3-ročná. Bolo to veľmi príjemné a prakticky bezproblémové obdobie, lebo zo strany škôlky sa k nej prakticky vždy správali ako ku ktorémukoľvek dieťaťu bez zdravotného znevýhodnenia. Budova MŠ nie je bezbariérová, ale vchod do budovy jej prispôsobili a bola zaradená do triedy na prízemí. Tiež priestor v triedach, ktoré navštevovala, jej prispôsobili tak, aby mala možnosť voľného pohybu a samostatného prístupu do všetkých edukačných centier v triede. Počas celej dochádzky mala prideleného asistenta učiteľa, ktorý jej pomáhal hlavne s hygienou a obliekaním.

Asistent učiteľa bol financovaný Mestským úradom v Leviciach, odborom školstva. Nakoľko je Hanka **cievkovaná**, bola zo strany MŠ vyčlenená a prispôsobená miestnosť na hygienu (pozn. autorky: cievkovanie je vyprázdňovanie močového mechúra pomocou

jednorazovej hadičky – cievky). Cievkovaná bola v materskej škole 1x denne počas vyučovania a to bolo zabezpečené zdravotnou sestrou z Agentúry domácej ošetrovateľskej starostlivosti (ADOS), ktorá bola platená zdravotnou poisťovňou.

V spolupráci so špeciálnym pedagógom mala vypracovaný individuálny vzdelávací program, ktorý bol zameraný na rozvoj a prehlbovanie jej grafomotorických zručností. Materská škola jej dokonca zakúpila pomôcky a hračky zamerané na ich rozvoj. Počas telesnej výchovy sa zapájala v rámci svojich možností precvičovaním horných končatín, prípadne mala v rámci IVP náhradnú činnosť zameranú na posilňovanie brušných a chrbtových svalov a horných končatín. Počas celej dochádzky bola Hanka sledovaná špeciálnym pedagógom, ktorý úzko spolupracuje s MŠ.

Hanka navštevovala materskú školu veľmi rada, od začiatku sa plne zúčastňovala všetkých aktivít počas vyučovacieho procesu aj voľnočasových aktivít (poznávacích vychádzok, návštevy knižnice, výstav, lampiónového sprievodu, tekvicového festivalu, rôznych hier a súťaží, dňa na kolesách, letného kúpania v bazéne, karnevalov...). O jej začlenení bolo natočených niekoľko televíznych relácií. Deti Hanku prijali absolútne bez výhrad, bola v kolektíve veľmi obľúbená, deti sa jej snažili pomáhať, zapájali ju do hier. Nadviazala tu pekné priateľské vzťahy s deťmi a s mnohými z nich teraz chodí do základnej školy, čo jej určite veľmi pomohlo adaptovať sa v školskom prostredí. Celá dochádzka do MŠ bola prakticky bezproblémová. Po veľmi krátkom čase a úvodnom doladovaní väčšinou interiérových záležitostí ako výška stola v triede, jedálni, prístup k umývadlu a pod. sa už nikto nepozastavoval nad tým, že sa pohybuje na vozíku. Boli na ňu kladené rovnaké nároky a mala v podstate rovnaké možnosti ako všetky ostatné deti. Stačí natrafiť na ochotných ľudí, upraviť prostredie a takéto dieťa dokáže fungovať v MŠ úplne normálne. Hanka má na škôlku veľmi pekné spomienky, mala dobré vzťahy s deťmi aj učiteľmi a aj pri náhodnom stretnutí s deťmi zo škôlky cítiť úprimnú radosť z ich stretnutia. Myslím si, že škôlka bola pre našu dcéru veľmi príjemné obdobie, často a rada pozerá videozáznamy zo spoločných podujatí a vystúpení.

Dokonca sme boli pani riaditeľkou MŠ vyzvaní, že ak vieme o nejakej zdravotnej alebo učebnej pomôcke, ktorá by Hanke, resp. ostatným deťom bola nápomocná a prospešná, aby sme ju upozornili a pokúsia sa ju v rámci svojich možností zabezpečiť. Myslím si, že

v prípade Hanky to bola úspešne zvládnutá integrácia dieťaťa so zdravotným znevýhodnením do MŠ, ktorá pokračuje v bežnej základnej škole za prítomnosti asistenta učiteľa.“

Mama Jana

Skúsenosť č. 2

„Náš syn sa narodil s diagnózou Downov syndróm. Do materskej školy začal chodiť rovno k predškólakom – pretože jedine pani riaditeľka, ktorá mala triedu predškólakov, bola ochotná vziať si ho do triedy. Takže chodil k predškólakom štyri školské roky, a teda každý rok s inými deťmi. Prvý rok chodil do MŠ len na hodinu a to v sprievode starej mamy, ďalšie roky tam bol každý deň štyri hodiny a mal vlastného asistenta učiteľa. Zmena kolektívu mu v škôlke vôbec neprekážala, skôr to teraz vnímam ako výhodu, že ho spoznalo viac detí. Chodil do škôlky rád, deti ho super prijali. Väčšinou nechcel odísť na obed domov, chcel tam ostať spať. Asistenta potreboval preto, že bol trochu neposedný a najmä kvôli dozoru, aby svojvoľne neodišiel. Pri spoločných hrách a cvičeniach sa veľmi nezapájal, najviac mu vyhovovalo individuálne učenie s pani učiteľkou alebo jej asistentkou. Dnes je začleneným žiakom v bežnej základnej škole, kde má taktiež asistenta učiteľa. Nateraz sú financie na asistenta učiteľa z rozpočtu štátu, avšak celý prvý polrok v materskej škole sme výdavky na jeho plat hradili my – rodičia.“

Mama Dáša

Skúsenosť č. 3

„Zápis a prijatie môjho dieťaťa so zdravotným znevýhodnením do MŠ boli dosť náročné, musela som sa slovné konfrontovať s pani riaditeľkou, ktorá nevidela dôvod na to, aby moja dcéra navštevovala MŠ, keď ja s takto hendikepovaným dieťaťom môžem byť doma na materskej dovolenke. Po dlhšom argumentovaní sa rozhodla, že Barborku predsa len do MŠ vezme. Osobne si myslím, že išlo o strach z nepoznaného a z práce navyše, ktorá by s tým mohla byť spojená. Neskôr počas návštevy MŠ sme nikdy nemali problém s pani riaditeľkou. Myslím, že to bol taký neutrálny postoj, ktorý nám nič neupieral, ale ani sa nesnažil nič uľahčiť a sprostredkovať. Ak sme ako rodičia chceli

zabezpečiť asistenta do MŠ, museli sme iniciatívu vynakladať my a aj všetky potrebné doklady som po prvýkrát priniesla pani riaditeľke na stôl ja osobne.

Barborka na MŠ spomína vždy len a len v dobrom. Milovala deti aj učiteľky. Veľmi som ocenila a dodnes oceňujem, že sa ju snažili integrovať do úplne všetkých oblastí vrátane telesnej výchovy, dramatického prejavu či tanečných kreácií. Zo strany detí nikdy nebola pre svoj hendikep vnímaná ako niekto príliš odlišný od nich samotných.

Počas pobytu v MŠ sme navštevovali centrum špeciálnopedagogického poradenstva. Vždy sme priniesli do MŠ záver z vyšetrenia, odporúčania na prácu a neurologické nálezy. Mám však dojem, že to ostalo niekde na kope. Nikdy sme ako rodičia neboli oboznámení s individuálnym výchovnovzdelávacím programom a myslím si, že nikdy pri vzdelávaní v oblastiach, v ktorých je Barborka slabá, nebol žiaden IVP vypracovaný a realizovaný. Môj pocit je taký, že vždy záležalo na iniciatíve asistentky učiteľky, ktorá bola v triede pre Barborkine potreby. Za tri roky strávené v MŠ sme mali iba jeden rok, keď táto pani učiteľka pochopila, že jej hendikep jej neumožňuje pracovať v takom tempe a nasadení ako ostatným deťom. Pochopila však aj to, že existujú možnosti, ako u nej napomôcť napr. rozvoj jemnej motoriky, pozornosti... a individuálne s ňou pracovala. V období, keď nemala takto vnímavú asistentku učiteľky, individuálne s ňou nepracovali. Bola opakovane upozorňovaná na tie isté nedostatky – nevie kresliť, nevyfarbuje, nechce sa jej pracovať. Môj dojem je, že pani učiteľka nepochopila podstatu jej ochorenia a dôsledky, ktoré si dané ochorenie so sebou nesie. Špeciálnym pedagógom bola pani učiteľka, ktorá s ňou bola celé tri roky v triede. Druhá pani učiteľka sa vždy každý rok menila. Pravdepodobne nebol dôvod na to, aby za Barborkou chodil ďalší špeciálny pedagóg, keďže ho mala stále pri sebe.

Hygienu počas pobytu v MŠ sme riešili prvý rok tak, že ju cievkovala asistentka učiteľa – prvý rok to bola slečna na absolventskej praxi. Zaplatenie tohto človeka zostalo na nás rodičoch. Ďalšie roky ju chodili cievkovať zdravotné sestry z Agentúry domácej ošetrovateľskej starostlivosti. Táto spolupráca bola veľmi vyhovujúca a dobre fungovala. Vedenie MŠ a učiteľky s tým nemali problém – vyčlenili priestor tak, aby ostatné deti nemohli počas hygieny rušiť, a tak dodnes pravdepodobne nik z detí netuší, že Barborka má problémy s inkontinenciou.

Jedna z učiteliek nás upozorňovala na to, že ak Barborka nastúpi do základnej školy, je možné, že školu nezvládne a že sa vráti späť do MŠ. Tiež vyjadrila svoj názor, že pozná taký prípad, keď rodičia museli preradiť dieťa s iným postihnutím, než má moja dcéra, do špeciálnej školy, pretože nezvládalo školu tak, ako si rodičia mysleli, že to bude zvládať. Myslím si, že dôvody na upozornenie boli hlavne: ťažkosti našej dcéry v oblasti jemnej motoriky, pri spolupráci s pani učiteľkou, negovanie jej príkazov, ťažkosti v sústredení – podotýkam, že v tejto oblasti išla v poslednom školskom roku v MŠ skôr opačným smerom ako dopredu, a preto sme ako rodičia nevideli dôvod ju tam nechávať ešte o rok dlhšie. Barborka vedela v predškolskej triede rátať do 20, sčítovať a odčítavať do 10, poznala takmer všetky veľké tlačené písmená, zopár slovíčok z angličtiny. Psychológ potvrdil, že zvláda všetko, čo potrebuje pre nástup do ZŠ. Vety pani učiteľky o neschopnosti Barborky sa ma veľmi dotkli, nakoľko som nepostrehla, že by v oblastiach, v ktorých u nej bol najväčší problém, mala záujem nájsť spôsoby, ako ich zlepšiť, napríklad individuálnou prácou s Barborkou.

Ja by som odporúčala učiteľkám v MŠ – hlavne z mojich skúseností, aby sa nebránili spolupráci s rodičmi, pýtali sa ich na možnosti individuálnej práce. My si navzájom s rodičmi radíme a často máme také poznatky, s akými učiteľky naozaj dosiaľ nemuseli prísť do styku. Aby sa vyhli zdĺhavému hľadaniu spôsobov, ako pomôcť, nech sa spýtajú rodičov.“

Mama Katarína

Skúsenosť č. 4

„Náš syn začal chodiť až v 17 mesiacoch a stále nerozprával. Bol neposedný a stále potreboval byť v pohybe. Ďalšie ťažkosti začali okolo troch rokov jeho veku, keď sa nám narodila mladšia dcéra a on jeden celý rok výrazne prejavoval žiarlivosť. Vyhľadali sme detského psychológa i logopéda, ku ktorým pravidelne chodíme na terapie. Synovi diagnostikovali oneskorený vývin reči a ADHD – poruchy pozornosti a aktivity. Viacerými vyšetreniami u neho vylúčili prítomnosť autizmu, na ktorý bolo u neho podozrenie. Bývame na dedine, a tak ho učiteľky z materskej školy poznali a odmietali prijať. Báli sa jeho správania. Detský neurológ nám odporučil lieky na zmiernenie prejavov ADHD, ktoré syn užíva od štyroch rokov. Zaškolený v MŠ je od piateho roku

jeho veku, kde trávi dopoludnie. Vzhľadom na pretrvávajúce problémy s rečou mu bol navrhnutý odklad školskej dochádzky a teraz je druhý školský rok v MŠ. S manželom musíme byť stále v strehu, lebo raz dva niečo vyvedie – napríklad raz sa mu podarilo zastaviť pohyblivé schody v obchodnom dome, inokedy sám naštartoval auto, keď našiel od neho kľúče.

Prvý školský rok bol v MŠ veľmi náročný, učiteľky sa mi opakovane sťažovali, čo všetko robil – opakovane púšťal v kúpeľni vodu, vyťahoval deťom veci zo skriniek. Aj deti mi veľakrát žalovali, čo počas dňa urobil. Z každej mimoškolskej aktivity bol vopred vylúčený, nezapojili ho do žiadneho vystúpenia z obavy, čo by vyviedol. Druhý školský rok nie je taký náročný, náš syn si našiel v škôlke kamaráta, s ktorým sa hrá a spoločne chodia na prechádzku. Aj s ostatnými deťmi z MŠ sa pri náhodnom stretnutí zdraví. Myslím si, že ak by mohol chodiť do MŠ skôr, pozitívne by to ovplyvnilo jeho vývin. Tešíme sa však z každého jeho pokroku, ku ktorému prišlo aj vďaka pobytu v MŠ.“

Mama Eva

Skúsenosť č. 5

„Naša dcéra s Downovým syndrómom nastúpila do MŠ ako trojročná. Prijali ju do špeciálnej triedy pre deti s poruchami zraku, lebo aj ona mala problémy so zrakom. Tam bolo spolu 10 detí a dovtedy tam nemali skúsenosť s dieťaťom s diagnózou Downov syndróm. V triede bola okrem učiteľky prítomná aj zdravotná sestra. Učiteľky zapájali dcéru do väčšiny aktivít, avšak rešpektovali aj to, ak niečo odmietala. Po roku sa táto trieda zrušila, a tak sme museli zmeniť MŠ. Nastúpila do škôlky, kde sme vedeli, že už mali skúsenosť s integráciou takéhoto dieťaťa. Tu s ňou pracovali individuálne, ale zapájali ju aj do všetkých aktivít a pravidelne vystupovala spolu s ostatnými deťmi. Deti ju medzi seba prijali. Pretrvával u nej strach z hluku – ako napríklad z buchnutia spadnutej lopty. Na materskú školu si opakovane a rada spomína – predovšetkým na chvíle, keď sa pani učiteľka venovala len jej. Po MŠ nastúpila do bežnej základnej školy, kde sa jej darí. Jej najobľúbenejší predmet je anglický jazyk, v ktorom komunikuje slovom i písmom.“

Mama Ad'a

5.3 Z pohľadu bývalých škôkarov

Skúsenosť č. 1

„Volám sa František. Narodil som sa v s vrodenuou vývojovou chybou spina bifida, čo je rázštep chrbtice, a mám tiež hydrocefalus. Mám miechu porušenú tak, že necítim od pása dole nič. Mám veľa záľub, ako je napríklad hra na flaute, história, fotografovanie. Ďalej rád cestujem. Materskú školu som začal navštevovať, keď som mal štyri roky. Bola to jedna materská škôlka z dvoch, ktorá ma bola ochotná prijať. Na to nikdy nezabudnem, lebo tam boli veľmi obetavé pani učiteľky, ktoré ma bežne brávali do lesa, pomáhali mi pri hygiene, znášali a vynášali ma na vozíku po schodoch. Nemal som pri sebe nikoho, a tak robili okolo mňa ešte mnohé iné veci. Som im za to veľmi vďačný. Často trpeli moju nestálosť, napríklad ma niekde posadili a po piatich minútach som si rozmyslel, že chcem byť niekde inde, a tak ma prenášali. Medzi 4. a 5. rokom môjho života som začal používať ortézu na chodenie, takzvaný „walker“. Pred karnevalom som vtedy pozeral rozprávku Šmolkovia. V nej ma neskutočne oslovil jeden rytier a ja som si vymyslel, že chcem byť taký rytier. A tak musela začať práca na výrobe brnenia. Bol som v ortéze na chodenie a navrch mi navliekli toto brnenie. Na inom karnevale som v tejto ortéze bol vojak a mohol som sa s mečom šermovať s mojimi kamarátmi. Takže to, čo som si vymyslel, to som nakoniec aj mal. Teda nemal som všetko, ale som rád, že mi vedeli povedať aj nie, lebo viem, že to bolo na niečo dobré. V materskej škole som sa zúčastňoval na vystúpeniach folklórneho súboru ako spevák alebo som hral na drevenom hudobnom nástroji. Cvičil som spolu s ostatnými deťmi a rád som sa s ostatnými prechádzal. Z obdobia materskej školy som získal viacerých kamarátov, s ktorými udržiavam priateľské vzťahy dodnes. Po skončení materskej školy som bol začlenený do bežnej triedy základnej školy, kde som štyri roky absolvoval zároveň s normálnymi spolužiakmi. V škole som mal aj asistentku učiteľa, s ktorou som absolvoval všetky vychádzky, výlety, školu v prírode a iné aktivity. Taktiež som mal osobných asistentov, ktorí ma brávali zo školy aj do školy, pomáhali mi pri hygiene a veci podobné. Momentálne študujem na osemročnom gymnáziu. Tam mi pomáhajú dobrovoľníci, ktorí

nahrádzajú asistenta učiteľa. Som rád, keď ma učitelia i priatelia prijímajú, berú normálne a necítim sa vyčlenený z ich spoločnosti. Veľmi veľa to pre mňa znamená.“

Študent František

Skúsenosť č. 2

„Mamičky naše drahé... verte v silu vašich detí alebo

Od sna je len jeden krok k tomu, aby sa túžba stala realitou...

Milé naše mamky, ale i ockovia a vôbec všetci rodinní príslušníci a priatelia detí a dospelých so spinou bifidou a hydrocefalom! Obraciam sa na vás dnes týmito riadkami, aby som vás povzbudil a možno dodal novej energie, ktorej nikdy nie je dosť. Niektorí ma už poznáte, iní možno nie. Volám sa Marek, mám 23 rokov a diagnózu hydrocefalus, ktorá ma v priebehu života skúšala mnohokrát, možno viac psychicky než fyzicky... Avšak bola pre mňa i darom... Tak ako to povedal Dr. F. Horn: „Dieťa je dar. Dieťa s diagnózami spina bifida, hydrocefalus je iným darom.“ Aj ja som bol a som takým darom pre mojich rodičov, ktorí to napriek katastrofickým scenárom nevzdali a bojovali. Prežívali so mnou každý úspech, ale i krutý výsmech a viedli ma veriť v moje sny. Aj keď v duchu mnohokrát vedeli, že nie všetko musí dopadnúť podľa mojich predstáv, podporovali ma. Tak to bolo i v okamihu, keď som sa ja, človek s hendikepom, rozhodol pre štúdium učiteľstva – predškolskej a elementárnej pedagogiky. Mali nesmierny strach..., báli sa môjho sklamania. Usmievali sa, cítil som však, že majú obavy. A veru mal som ich aj ja, no zároveň som však mal veľkú túžbu... a tá bola silnejšia než čokoľvek iné. Túžbu zanechať svoj pomyselný odtlačok v hlavičkách malých detí... Viesť ich skrze mňa k pochopeniu rovnosti medzi zdravými a hendikepovanými deťmi. Mnohí z okolia tvrdili, že nie je predsa možné, aby som zvládol telesnú výchovu, hru na klavíri a mnohé iné „nástrahy“. Raz mi dokonca jedna vysokoškolská pani profesorka povedala: „Ako chcete takto (so silne chvejúcimi sa rukami) učiť? Ako vás sem vôbec mohli prijať!“ Odpovedal som: „Chcem byť učiteľom telom, srdcom i dušou.“ Postupom času si však na to zvykli, možno uvideli vo mne čosi viac, čo im bolo dovtedy neviditeľné... A to „niečo“ – verte mi – je vo všetkých deťoch so zdravotným znevýhodnením. Zanietenie je

to, čo sme my všetci dostali ako dar zhora. Nebojte sa, že „padneme, my sa totiž znova postavíme“ a bojujeme ďalej – aj vďaka vám mamky, ockovia, sestričky, bračekovia, starké či starkí. A vidíte, dnes som už úspešný absolvent bakalárskeho štúdia, ktorý učí v klasickej materskej škole. Keď som tento školský rok začínal, deti sa ma pýtali: „Pán učiteľ, prečo sa ti trasú ruky?“ Odpovedal som: „Lebo mi to niekto daroval... Tak ako tebe modré očka, mne hnedé. Tak ako tebe svetlé vlásky, mne tmavé a tak ako tebe dve rúčky, aj mne dve rúčky, len trochu iné a možno preto, aby sme sa príliš nepodobali.“ ☺ Tie deti to zázračne pochopili... možno lepšie než ktorýkoľvek dospelý a už len preto viem, že som si zvolil dobre. Prajem aj všetkým vám a vašim deťom tú najlepšiu voľbu...
VOLBU SRDCA ☺“

Marek Krajňák

V súčasnosti je autor príspevku špeciálny pedagóg s ukončeným magisterským štúdiom. Príspevok sme použili s dovoľením autora.

Skúsenosť č. 3

Veronika Vadovičová, paralympijská víťazka v streľbe, si na svoju materskú školu takto spomína:

„Do materskej školy v našej obci som začala chodiť v septembri v roku 1989. Navštevovala som triedu predškolákov – iba počas doobedia. V materskej škole som bola sama, bez prítomnosti rodiča. Dovtedy nemali v tejto materskej škole skúsenosť s takýmto dieťaťom. Napriek tomu, že som ťažšie chodila, sama som sa pohybovala a snažila som sa zapájať do všetkých aktivít. Bolo to pre mňa prirodzené – takisto ako som sa doma a okolo domu hrávala spolu s mojimi dvoma súrodencami. Na výlety som však s ostatnými nechodila. Nikdy som nemala problém zo strany detí. Do škôlky som chodila rada a dobre som sa tam cítila. Vždy som sa chcela vyrovnáť ostatným, a preto som sa skôr ja prispôbovala im, než oni mne. Cítila som sa ako ostatné deti. S tými istými rovesníkmi som nastúpila do školy a do triedy sme spolu chodili ďalšie štyri roky. Myslím si, že deti so zdravotným znevýhodnením by mali vyrastať spolu so zdravými rovesníkmi. Obe skupiny detí sa môžu navzájom veľmi obohatiť.“

Príspevok sme použili s dovoľením autora.

6 PROINKLUZÍVNY FOTOGRAFICKÝ MATERIÁL

Fotografie detí so zdravotným znevýhodnením sú použité so súhlasom ich autorov.

Všetky fotografie nám poskytli ich autori pre tento metodický materiál, aby ich mohli pedagógovia používať pre potreby pedagogickej praxe v materských školách na viaceré účely ako: materiál pre edukačné aktivity s deťmi, súčasť výzdoby „kútika inakosti“ v triede, materiál na nástenku v priestoroch materskej školy.

Edukačná aktivita s fotografiami detí so zdravotným znevýhodnením:

Ciele:

- Oboznámiť s deťmi so zdravotným znevýhodnením pozitívnou formou.
- Naučiť deti správne pomenovaniu – nie postihnuté deti, ale deti so znevýhodnením, postihnutím.
- Zdôrazniť a vymenovať tie potreby, túžby, ktoré majú všetky deti, ľudia spoločné – potrebu mať kamarátov, hrať sa, zabávať, byť milovaný, rozdávať lásku, byť prijatý taký, aký som...
- Ak sa deti budú zaujímať, prečo sú deti na vozíku alebo inak odlišné, vysvetliť im, že niekto sa taký narodí, niekto bol zdravý a ochorel neskôr, niekomu sa stal úraz alebo ochorel pri havárii.

Vek: 4 – 6 rokov

Postup: Deti sedia v kruhu na zemi alebo na stoličkách. Pedagóg rozdelí deti do viacerých skupín po troch a do každej skupiny dá po tri fotografie. Deti si majú v priebehu jednej minúty poprezerat fotografie a porozmýšľať, čo sa im na nich páči a prečo. Následne každé dieťa ukáže ostatným svoju fotografiu a slovne zhodnotí, prečo sa mu niečo na fotografii páči. Pedagóg sa môže ďalej pýtať detí, čo si myslia alebo dať priestor, aby sa pýtali ony. Odpovede pedagóga by mali byť plné rešpektu a zdôrazňovania pozitívneho pohľadu na osoby so zdravotným znevýhodnením.

- Čo robia deti na fotografiách?
- Majú radosť alebo sú smutné?
- Stretli ste niekedy dieťa podobné tým na fotografiách?
- Chodia deti na fotografiách rady do materskej školy? Prečo?

- Majú deti na fotografiách kamarátov?
- Chcel by si byť kamarátom takýchto detí? Ako by si sa s ním/ňou hral?

Obr. 1 Spoločne to dokážeme

Obr. 2 Veselosť a tvorivosť detí spája

*Škôlkar s ochrnutými
nohami v kostýme,
ktorý sám navrhol.*

*Autor:
T. Drdulová*

Obr. 3 Túžby a sny má každé dieťa

Obr. 4 Sny a túžby máme spoločné

Obr. 5 Ukážka diferencovanej práce s deťmi – obrázkový rozvrh činností detí

**“Zoznámte sa s nami”,
ukážka nástenky
vytvorenej pani učiteľkou**

Autor fotografií: D. Krátka

Obr. 6a Zoznámte sa s nami

Obr. 6b Zoznámte sa s nami – nástenka o deťoch so zdravotným znevýhodnením

*Ochrnutý
a kráčající.*

*Spolupráca s nami
možná.*

*Vlastník práv:
OZ SBaH*

*Autor:
A. Drdul*

Obr. 7 Schopnosti dětí so zdravotným znevýhodnením

Vlastník autorských
práv:
SBaH

Autor:
A. Drdul

Obr. 8 Radost' z obyčejných věcí obohacuje všech

*Autor:
A. Drdul*

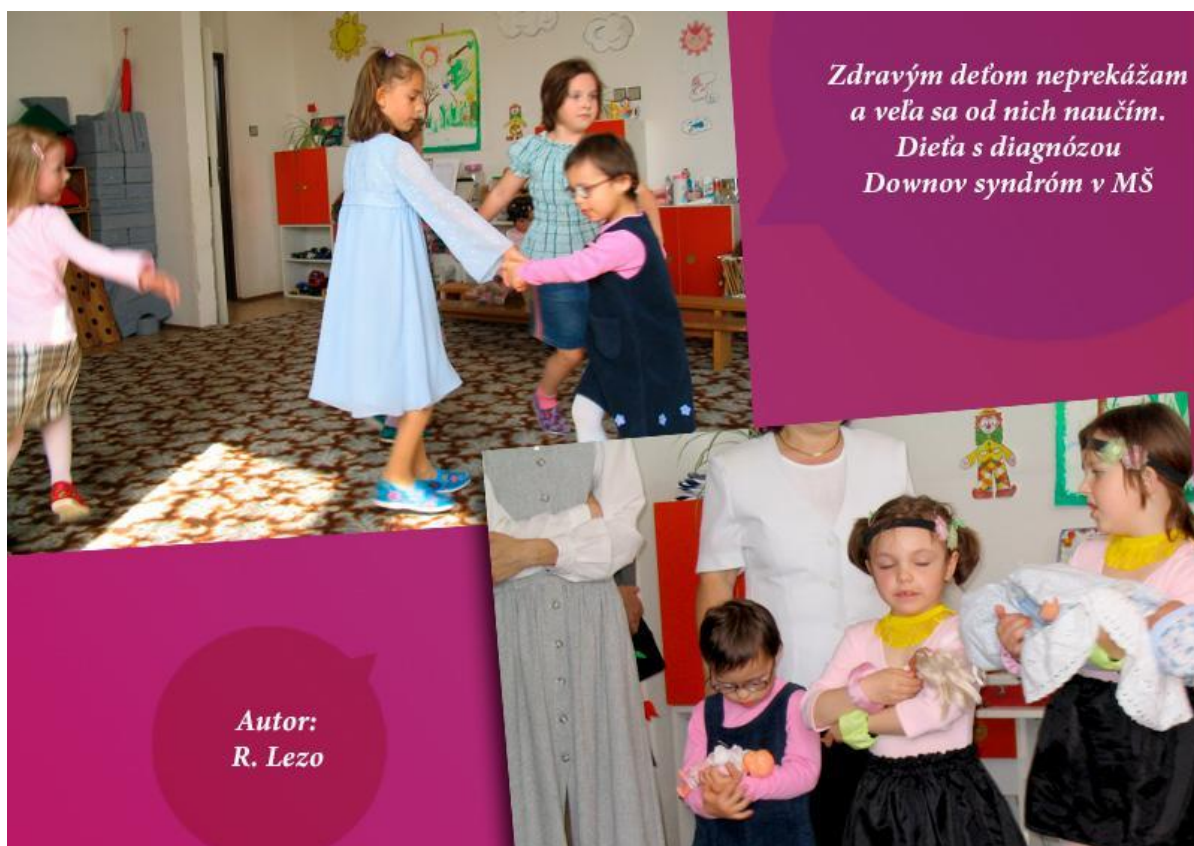
*Hra je to,
čo nás
prirodzene
spája*

Obr. 9 Hra je to, čo prirodzene teší všetky deti

Autor:
A. Drdul

Obr. 10 Hru potrebuje každé dieťa

Obr. 11 Vyrastať spolu je prínosom pre všetkých

Autor:
T. Drdulová

Obr. 12 Radost' z nových zážitkov máme všeci

7 OBRAZOVÝ MATERIÁL – PRACOVNÉ LISTY PRE DETI

Edukačná aktivita s využitím informačno-komunikačných technológií

(i na obohatenie vo výučbe anglického alebo španielskeho jazyka)

www.myspinabifidabook.org

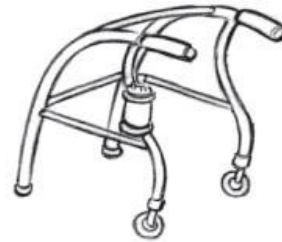
Obsahom tejto webovej stránky je kniha pre deti s názvom Rovno pod mojím nosom – **Right Under My Nose**, ktorá bola vytvorená, aby pomohla deťom so zdravotným znevýhodnením spina bifida (rázštep chrbtice) objaviť nové spôsoby, ako obohatiť ich životy. Je dobrou pomocou aj pre ich rodičov a pre tých, ktorí sa o deti starajú. Jej cieľom je odpovedať na mnohé otázky, ktoré deti prirodzene majú.

S plne interaktívnym príbehom v anglickom alebo španielskom jazyku, aktivitami, tipmi, pracovnými listami a vytlačiteľnou verziou celej knihy, pracovných listov je táto stránka určená na učenie a pre zábavu detí, i ako dobrý zdroj estetického proinkluzívneho materiálu pre deti.

Občianskemu združeniu Slovenská spoločnosť pre spina bifida a/alebo hydrocefalus sa podarilo získať autorské práva na túto knihu, a preto bude v priebehu roka 2014 k dispozícii aj jej slovenská verzia. Viac informácií bude možné získať na mailovej adrese: info@sbah.sk.

Nasledujúcu ukážku tvorí pracovný list k publikácii, ktorý je na uvedenej stránke k dispozícii na vytlačenie s inštrukciami v anglickom jazyku. Inštrukcia na ňom je pre dieťa s ťažkosťami pri chodení a znie: *Zakrúžkuj pomôcky, ktoré ti pomáhajú pohybovať sa.*

Put a circle around the equipment you use to move around.

Artist:

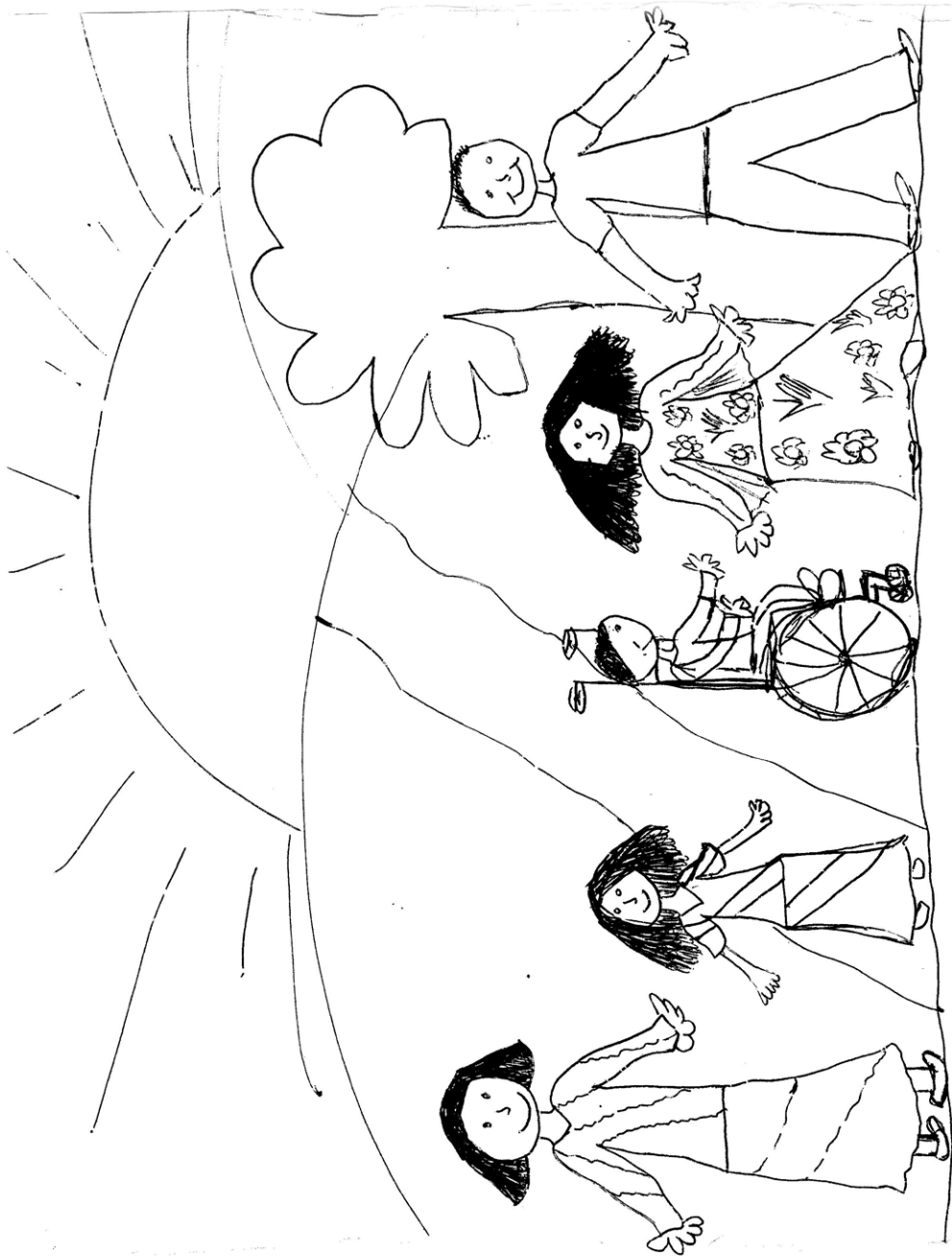

Obr. 13 Ukážka pracovného listu

Obr. 14 Obrázok na vyfarbovanie – PL č. 1

autor obrázka: Noemi Drdulová

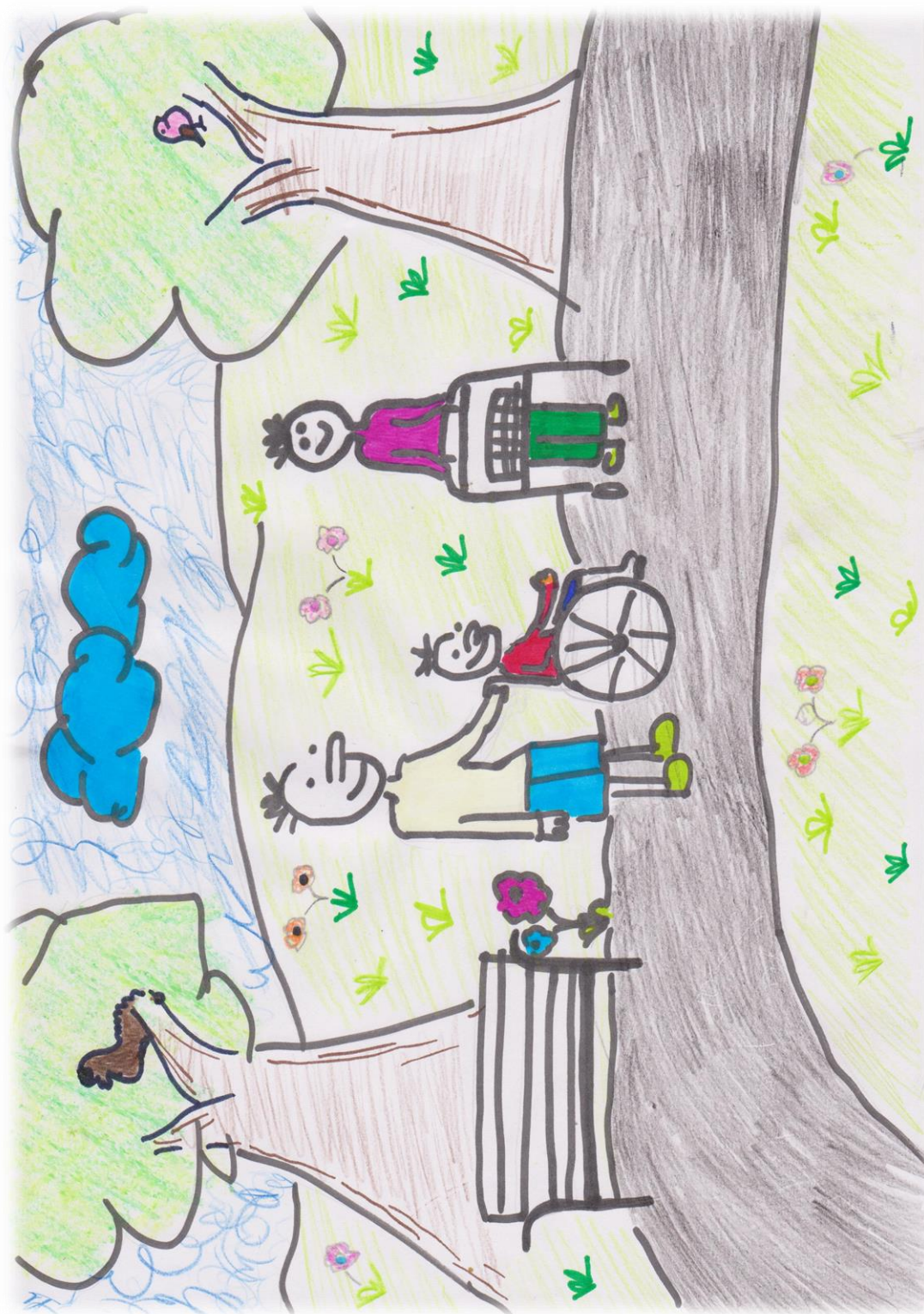
Obr. 15 Obrázok na vyfarbovanie – PL č. 2

autor obrázka: Noemi Drdulová

Obr. 16

autor obrázka: Ester Drdulová

Obr. 17

autor obrázka: Ester Drdulová

Obr. 18

autor obrázka: Sára Proksová (5 r.)

Edukačné aktivity s obrázkami detí so zdravotným znevýhodnením:

1. Kto je na obrázkoch a čo robí (robia osoby)?
2. Je niekto na obrázku v niečom odlišný? V čom?
3. Stretol si už niekoho na vozíku, s chodítkom, bielou palicou?
4. Prečo si takých ľudí všimneme na ulici?
5. Akou farbou by si vyfarbil ľudí na obrázku č.14, 15 a prečo?
6. Skúsiš aj ty nakresliť podobný obrázok?

ZDROJE ĎALŠÍCH NÁPADOV

www.inkluze.cz

www.sbah.sk

www.andreas.sk

www.downsyndrom.sk

www.ferovaskola.cz

www.majinato.cz

http://www.youtube.com/watch?v=_Y4cOubx11s&feature=youtu.be

<http://www.inkluze.cz/clanek-484/kruh-pratel>

www.thinkinclusive.com

www.statpedu.sk

Prezentácia o rôznych druhoch zdravotného znevýhodnenia:

<http://www.youtube.com/watch?v=nD97iHzHbLs>

Ako sa správať k ľuďom so zdravotným znevýhodnením:

<http://www.youtube.com/watch?v=S0fs9650Vz8>

Slovník pojmov súvisiacich so zdravotným znevýhodnením:

<http://www.sancedetem.cz/cs/hledam-pomoc/deti-se-zdravotnim-postizenim/slovnicek-pojmu#enviromentalni>

Úspešná inklúzia dieťaťa s diagnózou spina bifida a hydrocefalus:

http://www.forumzivota.sk/wp-content/uploads/2013/05/SFZ_4_2011_web.pdf

Úspešná inklúzia dieťaťa so sluchovým postihnutím do MŠ:

<http://www.rodina.cz/clanek9354.htm>

<http://www.rodina.cz/clanek8764.htm>

Úspešná inklúzia dieťaťa so srdcovou chybou do MŠ:

<http://www.rodina.cz/clanek9084.htm>

Ako pristupovať k deťom s narušenou komunikačnou schopnosťou:

<http://www.rodina.cz/clanek9169.htm>

Integrácia nevidiaceho dieťaťa v MŠ:

<http://www.rodina.cz/clanek8860.htm>

Dieťa so zajakavosťou v MŠ:

<http://www.rodina.cz/clanek8185.htm>

Dieťa s epilepsiou v MŠ:

<http://www.rodina.cz/clanek8912.htm>

Dieťa s cukrovkou v MŠ:

<http://www.rodina.cz/clanek8764.htm>

Dieťa s ADHD v MŠ:

<http://www.rodina.cz/clanek8764.htm>

Dieťa s hemofíliou v MŠ:

<http://predskolskyatlas.sk/svetovy-den-hemofilie>

Dieťa s dyspraxiou v MŠ:

<http://www.mamaaja.sk/dieta/skolkar/nesikovne-dieta-dyspraxia>

Dieťa s dyslexiou v MŠ:

<http://www.mamaaja.sk/dieta/skolkar/dyslexia-v-predskolskom-veku>

Dieťa s Downovým syndrómom v MŠ:

<http://www.rtv.s.sk/televizia/program/detail/3521/cesta/archiv?date=30.11.2013>

ZÁVER

V našej práci sme sa pokúsili skĺbiť naše osobné skúsenosti so začleňovaním detí so zdravotným znevýhodnením do prostredia materskej školy, do voľnočasových aktivít zo Slovenska i zahraničia s odbornou literatúrou i medzinárodne uznávanými dokumentmi o inklúzii. Ich vízia inklúzie a inkluzívneho vzdelávania je o dosť popredu oproti realite na Slovensku z rôznych dôvodov. Nie je v moci pedagógov zmeniť mnohé podmienky, avšak v každej jednej materskej škole – i bez prítomnosti dieťaťa so zdravotným znevýhodnením – majú pedagógovia možnosť povedať deťom o inakosti, rôznorodosti.

Na Slovensku neexistujú detské publikácie, ktoré by deťom približovali problematiku ich rovesníkov s akoukoľvek odlišnosťou. Prvou lastovičkou je kniha Mimi a Líza. Priletela v čase, keď sme rozmýšľali, čo konkrétne môžeme dať v tejto publikácii pedagógom, aby to mohli ponúknuť deťom v ktorejkoľvek materskej škole. Niečo milé, farebné, čo deti zaujme, im ušité na mieru a hlavne čo si ponesú životom ako súčasť spomienky na ich detstvo. Prvé zvuky, farby a vône odlišnosti.

Problém nie je v odlišnosti ako takej, ale v našej ľarbavosti ju prijať. Sme generácie, ktoré vyrastali oddelené od tých vraj iných ľudí a vedome i podvedome naše predsudky odovzdávame ďalšej generácii. Chceme ich oddeľovať. Mostom medzi nami a nimi navzájom sú naše a ich vzájomné vzťahy. Vyžadujú spoločne strávený čas, priestor, zábavu. Správnu atmosféru, úsmev, šport, pozdrav, spoluprácu. Reálna spolupráca dospelých s aktívnym prispením mnohých a vytvorením vhodných podmienok je nevyhnutným základom a pilierom procesu začlenenia. Vyžaduje to však odvahu, zanietenie a vytrvalosť napriek prekážkam a ťažkostiam, nedostatku financií i personálu. Naše skúsenosti s inklúziou nás presvedčili, že je možné ju realizovať, žiť, že má zmysel, a dokonca prináša radosť. Toto posolstvo nesú aj iné skúsenosti zozbierané zo Slovenska a uvedené v tejto publikácii. Najdôležitejšie je však rozhodnúť sa, začať a vytrvať. Najlepšie teraz a tu. Cez knihu, rozprávku na DVD nosiči, pieseň, báseň alebo šport. Nepremeškajme ten čas a neoberme o tieto skúsenosti ďalšie generácie. Veríme, že deti samy vyriešia mnohé situácie spontánne – bez predsudkov a naučia to aj nás.

ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV

- BALÁŽOVÁ, J. 2010a. Analýza príčin úspešnej a neúspešnej inkluzívnej edukácie v základných školách Slovenskej republiky. Trnava, 2012
- BEDNAŘIK, A. 2004. Životné zručnosti a ako ich rozvíjať. ISBN 80-969209-5-2.
- BOOTH, T., AINSCOW, M. 2007. Ukazateľ inkluze. Rozvoj učení a zapojení ve školách. OS Rytmus, 2007. ISBN 80-903598-5-X.
- CLIFFORD, R., CRYER, D., HARMS, T. 2005. Early childhood environment rating scale. Teacher's College Press, 2005. 85 s. ISBN-10 0-8077-4549-9.
- Diversity in Early Childhood Education and Training.
- DUCHOVIČOVÁ, J., LAZÍKOVÁ, A. 2008. Rozvoj osobnosti dieťaťa a profesionalita učiteľky v materskej škole. Stimulačno-obohacujúci program ko-se-to pre materské školy. Iris, 2008. 250 s. ISBN 9788089256280.
- GELÁNYIOVÁ, E., ŽÚBOROVÁ, G. 2011. Integrovaná edukácia dieťaťa so zdravotným znevýhodnením v materskej škole a individuálny výchovno-vzdelávací program. In Efeta. ISSN 1335 -1397, 2011. roč. XXI. .č. 3, s. 12-16.
- GILPIN, R. W. 2009. Veselo a s láskou o autizme. Európa, 2009. 110 s. ISBN 978-80-89 111-54-1.
- GREBEČIOVÁ, E. 2012. Integrácia a inklúzia. In Slniečnica. ISSN 1 336-2194, 2012. roč. XVI. Č. 2. s. 8-11.
- HAJDÚKOVÁ, V. a kol. 2009. *Metodika na tvorbu školských vzdelávacích programov*. Bratislava : MPC, 2009. 287 s. ISBN 978-80-247-3070-7.
- HÁJKOVÁ, V., STRNADOVÁ, I. 2010. *Inkluzivní vzdělávání. Teorie a praxe*. 1. vyd. Praha : Grada Publishing, 2010. 224 s. ISBN 978-80-247-3070-7.
- HAPALOVÁ M., KRIGELOVÁ G. E. 2013. *O krok bližšie k inklúzii*. Bratislava : Človek v tísní, 2013. CVEK. 352 s. ISBN 978-80-971343-0-3.
- HORNÁKOVÁ, M. 2006. Inklúzia – nové slovo, alebo aj nový obsah? In Efeta. ISSN 1335 -1397, 2006. roč. XVI, č. 1, s. 2-4.

- HUNT, N., Marshall, K. 2005. *Exceptional children and youth*. 4. vyd. Boston : Houghton Mifflin Company, 2005. 500 s. ISBN 0-618-41592-0.
- KALÁBOVÁ, N. 2006. *Hry a pohádkové čarování*. Praha : Grada Publishing, 2006. 180 s. ISBN 80-247-1239-3.
- KEREKESOVÁ, K., MOLÁKOVÁ, K., SALMELA, A. 2013. *Mimi a Líza*. Bratislava : Slovart, 2013. ISBN 978-80-556-1088-7.
- KOLEKTÍV AUTOROV. 2012. *Metodika začlenenia detí so zdravotným znevýhodnením do voľnočasových aktivít v Plzenskom kraji*. Plzeň, 2012.
- KOVÁČOVÁ, B. 2010. *Inkluzívny proces v materských školách*. Bratislava : Musica liturgica, 2010. 100 s. ISBN 978-80-970418-0-9.
- KUDLÁČOVÁ, B. 2011. *Filozofia inkluzívnej edukácie*. In *Efeta*. ISSN 1335 -1397, 2011. roč. XXI, č. 1, s. 4-8.
- LANG, G., BERBERUCHOVÁ, Ch. 1998. *Každé dítě potřebuje speciální přístup*. Praha : Portál, 1998. ISBN 80-7178-144-4.
- LECHTA, V. 2012. *Výchovný aspekt inkluzívnej edukácie a jeho dimenzie*. *Iris*, 2012. Bratislava. 370 s. ISBN 978-80-89256-89-1.
- MATIAŠKO, M. 2014. *Inkluzívne vzdelávanie*. In *Slniečnica*. ISSN 1 336-2194, 2014, roč. XVIII, č. 1, s. 28-29.
- PISÁRČIKOVÁ, A. 2013. *Tik tak blok*. *Erko*, 2013. 97 s. ISBN 978-80-89516-07-0.
- POŽÁR, L. 2007. *Základy psychológie ľudí s postihnutím*. Trnava : Typi universitatis Tyrnaviensis, 2007. 184 s. ISBN 978-80-8082-147-0.
- REBROVÁ, S. 2001. *Deti s ťažším postihnutím na „normálnych“ školách nechcú*. In *SME* 6. 2. 2001.
- RODNEY, JENSEJ, P. 2009. *ICEVI a inkluzívne vzdelávanie v Európe* [online]. 2009. Dostupné na internete na:
<http://www.ranapece.cz/images/stories/publikace/dokumenty/inclusive_education.pdf>
- RÚFUS, M. 1979. *Sobotné večery*. Bratislava : Smena, 1979. 139 s. 73-105-79.13-4/3
- ŠEDÝ, J. 2009. *Podivuhodná planeta*. Praha : JMP Tisk, 2009. 84 s. ISBN 80-86313-25-5.
- TEHLAŘOVÁ, M. *Kvalitní společné vzdělávání přináší užitek všem*. *Informatorium* 3 – 6.

VLADOVÁ, K. 2012. Osobnostné a profesijné kompetencie „inkluzívneho pedagóga“ z aspektu inkluzívnej edukácie. In HUČÍK, J., LECHTA, V. Aktuálne trendy v špeciálnej pedagogike. SŠLV, 2012. 166 s. ISBN 978-80-89535-04-4.

VODIČKOVÁ, B. 2012. O čom by mala byť moderná škôlka? In Mama a ja. ISSN 1335-9320, 2012, roč. XI, s. 60-62.

ZÁBORSKÁ, D., ŽAŠKOVSKÁ, J. 2010 Individuálna integrácia žiakov so ŠVVP. Dr. Josef Raabe, 2010. 122 s. ISBN 978-80-89182-45-9.

ZELINA, M. 2011. Stratégie a metódy rozvoja osobnosti dieťaťa (metódy výchovy). 3. doplnené vydanie. Bratislava : IRIS, 2011. 241 s. ISBN 978-80-89256-60-0.